

Univerzita Hradec Králové

Ústav Sociální práce

Pozdně-moderní rodina a její proměny

Diplomová práce

Autor: Dana Zajíčková
Studijní program: N 6731 Sociální politika a sociální práce
Studijní obor: Sociální práce
Vedoucí práce: PhDr. Martin Smutek, Ph.D.

Hradec Králové

2015

UNIVERZITA HRADEC KRÁLOVÉ

Ústav sociální práce

Akademický rok: 2014/2015

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Dana Zajíčková**
Osobní číslo: **U1342**
Studijní program: **N6731 Sociální politika a sociální práce**
Studijní obor: **Sociální práce**
Název tématu: **Pozdně-moderní rodina a její proměny**
Zadávací katedra: **Oddělení sociální práce a sociální politiky**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Diplomová práce se bude zabývat proměnou solidarity mezi generacemi. Zaměří se na téma, jak funguje mezigenerační solidarita ve vícegeneračních rodinách žijících společně. Metoda výzkumu: Kvalitativní výzkumná strategie, polostrukturovaný rozhovor, studium dokumentů. Doporučená literatura: MOŽNÝ, IVO Moderní rodina, 1. vyd. Brno, Blok 1990,184s.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná**

Seznam odborné literatury:

Vedoucí diplomové práce:

PhDr. Martin Smutek, Ph.D.

Oddělení sociální práce a sociální politiky

Datum zadání diplomové práce:

3. února 2014

Termín odevzdání diplomové práce:

31. března 2015

JUDr. Miroslav Mitlöhner, CSc.
ředitel

L.S.

Mgr. Zuzana Truhlářová, Ph.D.
vedoucí katedry

dne

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně pod vedením vedoucího diplomové práce a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

.

V Lukavici dne 27. 3. 2015

Dana Zajíčková

Poděkování

Děkuji PhDr. Martinu Smutkovi, Ph.D. za odborné vedení mé diplomové práce, za trpělivost, rady a připomínky. Děkuji všem respondentům, kteří se účastnili mého výzkumu, za jejich ochotu spolupracovat.

Abstrakt

Zajíčková Dana. *Pozdně-moderní rodina a její proměny*. Hradec Králové, 2015.
Diplomová práce. Univerzita Hradec Králové, Ústav sociální práce.

Diplomová práce se bude zabývat tématem, jak funguje mezigenerační solidarita ve vícegeneračních rodinách žijících společně a jakým způsobem se změnila v průběhu let či desetiletí. Rodina je chápána jako důležitý a stabilizující prvek každé společnosti a je na ni takto nahlíženo odborníky i laiky bez ohledu na to, z jaké části naší zeměkoule pocházejí.

Solidarita v rodině je tedy velmi důležitým faktorem jejího správného fungování a měla by sloužit jako vzor chování pro příští generace.

V teoretické části vysvětluji pojmy důležité pro pochopení dané problematiky, ve výzkumné části jsem pak jako metodu výzkumu použila kvalitativní výzkumnou strategii, polostrukturovaný rozhovor.

Klíčová slova: solidarita, rodina, sociální pomoc, generace

Abstract

Zajíčková, Dana. Post-Modern Family and Its Changes. Hradec Králové, 2015. Diploma Thesis. University of Hradec Králové. Department of Social Work

Diploma thesis will deal with topic, how intergenerational solidarity works in multigenerational families living together and in which way has changed through the years or decades. The family is seen as important and stabilizing element of every society and it is seen on her in this way by professionals and laymen no matter what part of the globe come.

Solidarity in family is very important factor of her correctly functioning and should serve as example of behavior for the next generation.

I explain important notions for the understanding of the issue in the theoretical part, in the research part I used qualitative research strategy as a method of research, semistructured interview.

Keywords: solidarity, family, social help, generation

Obsah

ÚVOD.....	10
1 Solidarita, subsidiarita – vysvětlení pojmu	13
1.1 Solidarita	13
1.2 Typy solidarity	14
1.3 Mezigenerační solidarita	15
1.4 Subsidiarita.....	18
2 Rodina.....	21
2.1 Definice rodiny.....	21
2.2 Druhy rodiny	22
2.3 Historický vývoj rodiny	24
2.4 Tradiční rodina	26
2.5 Moderní rodina.....	27
2.5.1 Individualizace společnosti.....	28
2.5.2 Proměna rodiny	29
2.5.3 Formy soužití v rodině.....	31
2.6 Funkce rodiny.....	32
2.6.1 Funkce biologická – reprodukční	32
2.6.2 Funkce ekonomická – zabezpečovací.....	33
2.6.3 Funkce sociálně – výchovná.....	33
2.6.4 Funkce ochranná, zaopatřovací, pečovatelská.....	34
2.6.5 Funkce emocionální	34
2.6.6 Funkce rekreační.....	35
3 Generace	36
3.1 Význam pojmu generace.....	36
3.2 Mezigenerační vztahy v rodině	36
4 Postmoderní doba a sociální pomoc	39
4.1 Význam pojmu pomoc	39
4.2 Sociální pomoc – základ pro sociální práci.....	40
4.3 Sociální pomoc pro rodiny v ČR.....	41
4.4 Druhy sociální pomoci rodině.....	42
5 Rodinná politika	46
5.1 Definice rodinné politiky	46
5.2 Cíle rodinné politiky	47

6	Shrnutí teoretické části	48
7	Metodologie.....	49
8	Empirická část - Výsledky výzkumu a interpretace získaných dat	53
8.1	Dílčí cíl první: Zjistit, jak ve více-generační rodině funguje solidarita, očima příslušníků vybraných rodin.....	53
8.2	Závěr dílčího cíle jedna.....	56
8.3	Dílčí cíl druhý: Zjistit, jak vícegenerační rodiny pohlíží na sociální pomoc a na její případné využití v budoucnosti.	58
8.4	Závěr dílčího cíle dvě.....	60
8.5	Dílčí cíl třetí: Zjistit, jaké faktory ovlivňují změny vzájemné solidarity v rodině očima jejich členů.	61
8.6	Závěr dílčího cíle tři.	63
	ZÁVĚR	65
	Seznam použité literatury	67
	Seznam příloh	70
	Seznam tabulek.....	70

ÚVOD

Společnost se neustále vyvíjí a my všichni žijeme ve velmi rychlém světě, plném nových informací. Existuje staré rčení „Základem zdravé společnosti je zdravá rodina“, které platí stále, ale někdy ho nebereme vážně. Přes všechny problémy, kterými rodina ve svém historickém vývoji procházela, zůstává do dnešní doby nepostradatelnou a nenahraditelnou institucí. Je nezastupitelná při předávání hodnot z generace na generaci. Funguje jako socializační činitel. Stojí na počátku rozvoje osobnosti a má možnost ho v rozhodující fázi ovlivňovat. (Kraus, 2008)

Historicky je mezigenerační solidarita pevně zakotvena v tří-generační rodině mezi rodiči na jedné straně a prarodiči a dětmi na zbylých koncích mezigenerační posloupnosti a tedy i mezigenerační solidarity. Pro svou diplomovou práci jsem si vybrala téma pozdně – moderní rodina a její proměny. Chci se soustředit na mezigenerační solidaritu. Protože i já přes dvacet let sdílím vícegenerační rodinné soužití, je mi toto téma velmi blízké a ráda bych je prozkoumala hlouběji, zajímají mě jak negativa, tak pozitiva takového života. Jakým způsobem se v poslední době v moderní rodině mění mezigenerační solidarita.

Hlavním cílem mé práce je zjistit, jakým způsobem funguje mezigenerační solidarita ve vícegeneračních rodinách žijících společně, jaké faktory to ovlivňují a zda tyto rodiny v budoucnosti plánují využití sociální pomoci. Budu analyzovat, jak soužití vnímají jednotlivé generace a zda uvažují o případném využití sociální pomoci nebo služeb. Tento hlavní cíl jsem rozdělila do tří dílčích cílů:

Prvním z nich je zjistit, jak ve vícegenerační rodině funguje solidarita očima příslušníků vybraných rodin – zajímá mě, proč se oslovení rozhodli pro vícegenerační soužití, jaké důvody je k tomu vedly a jaké zkušenosti s ním mají. V souvislosti s tím chci vědět, co chápou pod pojmem solidarita a jak konkrétně se projevuje právě v jejich rodinném soužití.

Druhým cílem je zjistit, jaký názor mají členové vícegeneračních rodin na sociální pomoc a na její případné využití. Zdali například v případě nemoci, hmotné nouze, ztráty zaměstnání či nemohoucnosti ve stáří apod. jsou schopni a ochotni si pomoci v rodině navzájem bez cizí pomoci nebo uvažují i o podpoře státu, neziskových organizací atd., například zda by se o své stárnoucí rodiče byli schopni postarat sami

nebo uvažují o případném umístění v domově důchodců či domech s pečovatelskou službou atd.

Třetím cílem je pak zjistit, jak se mění vzájemná solidarita s vývojem moderní společnosti, například jak se projevovala v rodinách našich babiček a jak funguje v naší generaci, tedy o padesát let později.

Symbolický cíl mé práce tedy je: Změnila se solidarita v rodině napříč generacemi? Jakým způsobem se změnila? Budou rodiny využívat sociální pomoc? S rozvojem společnosti, moderních technologií a nárůstem nezaměstnanosti se řada mladých rodin stěhuje daleko od svých rodičů za práci a dřívější pevné rodinné vazby se tak přetrhávají. Nemají na sebe tolik času jako dříve, osobní kontakt nahrazují mobily a počítače. Tím se navzájem odcizují a vztahy v rodině se tak značně mění, bohužel negativním způsobem. Ve výzkumné části chci zjistit, zda je toto jen můj dojem nebo se tento fenomén projevuje i v mnou oslovených rodinách.

Aplikační cíl: práce by mohla být přínosem pro obor sociální práce a sociální pracovníky, občanské poradny pracující s rodinou. Práce může být využita i pro plánování dostupnosti služeb a péče v rodině.

Práci jsem rozdělila do několika celků. V první části jsem se rozhodla vysvětlit pojmy, které jsou v práci použity. Nejdůležitějším pojmem je solidarita. Při vyslovení tohoto termínu si okamžitě každý vybaví zejména pomoc bližním či lidem v nouzi. Tento pojem má ale daleko širší význam a já se ve své práci budu snažit vysvětlit její význam v různém kontextu, s čímž souvisí i různé typy solidarity. Dále mi jde o objasnění pojmu subsidiarita. Pod tímto slovem si málokdo dokáže ihned vybavit jeho význam, přestože úzce souvisí se solidaritou.

V dalších kapitolách je nutné si vysvětlit, co je vlastně rodina. Její úloha a funkce se s vývojem společnosti mění a právě tím se budu v této části své práce zabývat. Chtěla bych popsat nejen svůj názor, ale také citovat názory našich i zahraničních odborníků zabývajících se touto problematikou. Důležitá k pochopení vývoje solidarity je ovšem i historie rodiny a její vývoj směrem k postmoderní rodině. V souvislosti s výše popsanou problematikou vysvětlím i to, co je generace a jakým způsobem se vztahy mezi generacemi navzájem mění.

V poslední části teorie je nutné vysvětlit si pojem pomoc. Jde mi o sociální pomoc rodinám v dnešní společnosti, o to, jaké možnosti pomoci státu rodiny mají. Vysvětlím též její různé druhy a způsoby využití.

Ve výzkumné části své práce použiji metodu kvalitativního výzkumu pomocí polostrukturovaných rozhovorů, protože se mi pro dané účely zdá nejvhodnější.

1 Solidarita, subsidiarita – vysvětlení pojmu

1.1 Solidarita

Hlavním cílem této práce je zjistit, zda se mění solidarita v rodině a jaké faktory to ovlivňují, proto je důležité vysvětlení pojmu.

Solidarita = soudržnost, pospolitost, vzájemná podpora, svornost, ochota k vzájemné pomoci a podpoře, toto vysvětlení poskytuje slovník cizích slov. Myslím, že je nám všem význam tohoto slova jasný. Jedná se o chování lidí, které vychází z jejich povah, jejich přesvědčení, často i víry. Asi jen málo z nás si pod tímto pojmem neumí vybavit vůbec nic. (Klimeš, 1983)

Slovo solidarita pochází od lat. *solidus*, pevný, celistvý. „Solidarizovat se“ s někým, znamená vyjádřit mu podporu, spojit s ním své zájmy i závazky. Solidarita vyznačuje dobrovolnou společenskou soudržnost, ochotu ke vzájemné pomoci a podpoře v rámci nějaké skupiny. Člověk je solidární s nějakou skupinou, pokud ji podporuje a její úspěchy i neúspěchy pociťuje jako vlastní. (Jandourek, 2007)

Solidarita může vyjadřovat pocit jinak vzájemně anonymních a sociálně i osobnostně různých jedinců, kteří čelí silnému vnějšímu tlaku okolností. Askriptivní, připisána solidarita je pocitem sounáležitosti vyplývajícím z příslušnosti na základě nějakého přirozeného znaku například pohlaví.

Francouzský sociolog Emile Durkheim ve svém díle „O společenské dělbě práce“ (1893) rozlišil společnosti s nízkou mírou dělby práce, které drží pohromadě „mechanická solidarita“ založená na tradici (skupiny, kmeny) a veřejném mínění. Mechanická solidarita potlačuje autonomii jedince, protože se u ní kolektivní vědomí shoduje s jeho individuálním vědomím. „Ve společnostech, kde je tato solidarita velmi rozvinutá, jednotlivec již nepatří sám sobě... je doslova věcí, již disponuje společnost“. (Durkheim, 2004)

V moderní společnosti z dělby práce, vzniká „vnitřní“ soudržnost a upevňuje se „organická solidarita“. Ta spočívá ve vzájemné potřebě služeb (jiných jedinců), vzájemná potřeba vyplývá z dělby práce. Čím je činnost každého člena specializovanější, tím více je osobnější a otevírá se větší prostor pro vlastní iniciativu. Čím je tato oblast rozsáhlejší, tím je také vyšší možnost rozvoje organické solidarity. (Durkheim, 2004)

Durkheim si také uvědomil stinnou stránku skupinové solidarity, která může vést až k nepřátelství celé skupiny vůči okolní společnosti. Prosazování dílčích skupinových zájmů tak může být na úkor celé společnosti a požadavek solidarity může působit jako tlak na konformní jednání dovnitř skupiny samé.

Solidarita je významnou etickou výzvou pro všechny a je pro mnoho lidí nezbytnou ctností i v moderních společnostech.

Solidarita je výrazem lidského porozumění, vzájemné soudržnosti a odpovědnosti. Sjednocuje zájmy lidí, hlavně pokud jde o hmotné životní podmínky, a to na základě jejich svobodné vůle a ochoty podřídit se zájmům společnosti. Tato solidarita se dá chápat i jako vynucená společnost. Důležité je rozvíjet i nevynucenou solidaritu různé spolky, nadace.

Solidarita sociální je vzájemná podpora a souvisí s utvářením a rozdělováním životních podmínek a prostředků jedinců nebo sociálních skupin v zájmu naplňování ideje sociální spravedlnosti. Člověk je společenská bytost a je v jisté míře odkázán i na druhé a je závislý na soužití ve společnosti jako celku. (Krebs, 2005)

Solidarita není tedy termín jednoznačný, může mít různé podoby. Způsoby realizace, různé projevy a důsledky.

1.2 Typy solidarity

Z hlediska vertikálního pohledu, mluvíme o solidaritě **mezinárodní**, patří sem aktivity světových organizací (ILO, WHO, Rada Evropy, ES).

Společenská solidarita je organizovaná státem jedná se např. o financování celospolečensky významných aktivit (rozvoj vzdělání, kultury, pomoc rodinám a sociálně slabým a nemohoucím jedincům), to zajišťují různé státní instituce

Z pohledu horizontálního mluvíme o solidaritě **mezigenerační a vnitrorodinné**. Například ekonomicky aktivní podporují důchodce, bezdětná rodina - rodinu s dětmi, zdravý – nemocného, zaměstnaný – nezaměstnaného, realizuje se pomocí redistribuční a transferové politiky. (Krebs, 2014)

Regionální (organizovanou) solidaritu můžeme nalézt v užších sociálních skupinách (obce, církve, dobrovolné spolky, firmy, sdružení). Je důležité dbát na to, aby

přílišná solidarita státu nezapříčinila útlum aktivity jedinců. Každý jednatel by si měl zajistit co nejlepší životní podmínky, vlastním přičiněním. Generace, která přišla do druhé vlny modernizace (začínající svou profesní kariéru v roce 1980-2000) je nucena si zvykat na to, že solidarita je něco nemoderního, protože znevýhodňuje jedince v soutěžení s těmi, kdo solidaritu neznají. Krebs se domnívá, že solidarita je jedním ze způsobů jak udržet funkčnost sociálního systému v dlouhodobější perspektivě. Solidarita je většinou chápána jako pozitivní myšlenkový koncept, ale může být i v některých případech zavrhována jako koncept vytvářející závislost, nesoběstačnost. (Krebs, 2005)

1.3 Mezigenerační solidarita

Pouta mezi generacemi stále existují a vzájemné poskytování pomoci nadále přetrvává, i když se samozřejmě jejich podoba neustále vyvíjí a proměňuje. Pro dnešní rodinu je charakteristický spíše koncept modifikované rozšířené rodiny (modified extended family). (Možný, 2006)

Jedná se vlastně o vztahy, zde bych uvedla, že jde o vztahy kladné, které by měly být v rodině přirozené a postupně se vyvíjející a intenzivní. Jak je uvedeno výše, slovo solidarita v nás evokuje kladné jednání. U rodiny lze tedy předpokládat vzájemnou starostlivost o jednotlivé členy a to dětmi počínaje a prarodiči konče. Může se jednat o solidaritu např. v oblasti hmotné pomoci, či přímo o péči o jednotlivé členy rodiny v domácím prostředí, a to jak o děti, prarodiče, tak třeba i o handicapované členy rodiny. Nelze však zastírat, že mezigenerační solidarita v dnešní uspěchané době není takovou samozřejmostí jako dříve.

Podle mého mínění největší solidarita a nejtěsnější vztahy fungovaly v prvobytně pospolné společnosti, kde funkci rodiny ve velké míře přebíralo celé společenství. Lidé bydleli ve větším seskupení a řadu povinností, činností i vztahů přebíralo celé společenství, funkce rodiny tak tehdy byla značně potlačena. Rozdílnou úlohu zde sehrávali muži a jinou zase ženy. Všichni muži společně odcházeli na lov ve snaze zajistit obživu celé společnosti, ženy se pak společně staraly o oheň a výchovu dětí. Ulovenou zvěř pak připravovali a snědli společně a úlovek tak patřil všem.

S postupem času a vývojem společnosti však docházelo k jiným vztahům uvnitř rodiny a její funkce nabývala na důležitosti. Společnost se rozdělila do menších rodinných celků. Není to tak dávno, kdy ve společném hospodářství žilo několik

generací jedné rodiny pohromadě. I v dnešní postmoderní době žijí některé rodiny pohromadě v jednom domě či bytě.

V mezigeneračním soužití se vytváří ambivalentní vztah autonomie a závislosti, střet protikladných norem, které upravují mezigenerační vztahy. Například s péčí o nesoběstačné rodiče ve stáří se střetává snaha o vyváženost vztahu s očekáváním nezištného poskytování pomoci od dospělých dětí. Rodiče pak mohou zažívat protichůdné pocity spojené s legitimně očekávanou mezigenerační solidaritou a současně svojí neschopností přijatou pomoc oplatit. Dospělé děti musí zase poskytovanou pomoc rodičům konfrontovat a vyvažovat se zodpovědností ke své prokreační rodině nebo k pracovním povinnostem. (Sýkorová, 2006)

Já sama mám bohaté zkušenosti s vícegeneračním soužitím, protože bydlíme v jednom domě s rodiči mého manžela. Žijeme tak pohromadě tři generace. Myslím si, že naše společné soužití funguje celé roky celkem bez problémů a snažíme si vzájemně pomáhat a vyjít si vstříc. Dříve jsme více potřebovali my rodiče – například při hlídání dětí v době prázdnin, kdy jsme my s manželem museli do zaměstnání. Ale nejenom to, byla to i řada dalších věcí, při kterých jsme se na ně mohli vždy spolehnout. Dnes, když manželovi rodiče zestárli, potřebují více oni nás a my se jim jejich dřívější pomoc snažíme oplácet, jak je to nejvíce možné. Protože mají značné zdravotní problémy a jsou v podstatě imobilní, staráme se o jejich nákupy, vozíme je k lékaři, pomáháme s domácími pracemi atd. Uvědomuji si ale, že přestože se snažíme dělat, co je v našich silách, je to stále málo a není to zdaleka to, co by si zasloužili.

Existují totiž bohužel okolnosti, které nám v tom brání a my je nejsme schopni ovlivnit. Například můj zaměstnavatel mi neumožňuje vzít si propustku, abych mohla odvézt rodiče k lékaři tak často, jak by bylo potřeba. Vždy si zameškaný čas musím napracovat, což někdy vůbec není jednoduché. Zrovna tak naše finanční možnosti nejsou v dnešní době na takové úrovni, abychom mohli zajistit rodičům lékařskou péči nad rámec státem hrazených úkonů, která by jim však mohla při jejich zdravotních problémech výrazně pomoci.

Přestože i já bych chtěla, aby mé děti se o nás jednou postarali tak, jak to dnes děláme my pro své rodiče a jak to celý život viděli u nás doma, vím, že to nebude možné.

Zrovna tak ani já nebudu moci být svým dětem nápomocná tak, jak to dělali naši rodiče. Nejenom z finančních důvodů, ale i proto, že v dnešní době se moje hranice odchodu do důchodu posunula o deset let dále. Nebude tak třeba možné, abych svoje vnoučata hlídala tak, jak to dělávala moje matka. Až já půjdu do důchodu, budou už dospělá a nebudou moji péči potřebovat. Nebudu mít tak tolik času ani na problémy svých dětí a péči o své staré rodiče.

Rodina je nejdůležitějším článkem v životě každého člověka. Je velmi významným socializačním činitelem. Každému člověku přináší jistotu ekonomického zabezpečení. Zprostředkovává tradici dalším generacím.

V dnešní společnosti se mladí lidé neobejdou bez pomoci svých rodičů a vlastně se bez ní obejít ani nechtějí. Nevědí, proč by měli, očekávají ji, protože nemají vlastní zkušenost s energetickou náročností potřebnou k vytvoření určitého životního standartu. Vyžadují od svých rodičů předání životní úrovně na výši, kterou jejich rodiče dosáhli na konci cesty. Smutné je, že někteří rodiče je v tom podporují. (Možný, 1990)

Musíme si uvědomit, že rodiče se angažují na vývoji svého dítěte. Angažovanost je oboustranná. Dítě i rodič se vzájemně podporují a udržují tím stabilitu vztahů. Pokud se zamyslíme, tento vývoj je nejvíce viditelný, když dítě vyrůstá nejméně ve dvougenerační rodině. (Matějček, 1994)

Mezigenerační solidaritu ovlivňuje mnoho faktorů gender, vzdělání, bydliště, religiozita, stárnutí populace. Bohužel musím souhlasit i s názorem Martínka, který ve své knize uvádí, že naše mladá generace je nejen infikována všemi chorobami současné společnosti, ale je také ohrožena novými zhoubnými epidemiemi (požitkářství, násilnictví, honba za penězi, matoucí spirituality), proti kterým si dosud nevyvíjela imunitu. Mladá generace nemá ani potřebný mravní základ. (Martínek, 1998)

Výchova dnešní mladé generace je moderní, učíme své děti rozvíjet svou osobnost, ale trochu zapomínáme na základní mravní základy a jednou z nich je i mezigenerační solidarita. Mezigenerační učení je jednou ze základních potřeb v rodině.

1.4 Subsidiarita

Subsidiarita je výraz mnohem méně používaný (v porovnání s pojmem solidarita) a také porozumění jeho významu veřejností je poněkud menší. Ve slovníku cizích slov je subsidiarita uvedena jako respektování pravomocí organizačně nižších úrovní. A subsidiární znamená podpůrný, dodatečný, pomocný, náhradní. (Klimeš, 1983)

Z obou pojmů jasně vystupuje v popředí slovo pomoc. A to si umíme vysvětlit snad úplně všichni a právě v rodině je vzájemná pomoc velmi důležitá a takřka nenahraditelná.

Prvními teoretiky zabývajícími se politickým konceptem subsidiarity byli Tomáš Akvinský a Aristoteles. Moderním konceptem subsidiarity je výrok papeže Piuse XI v jeho spise *Quadragesimo Anno*: „*Tak jako co, to může jednotlivec konat z vlastní iniciativy a vlastními silami, mu nesmí být odnímáno a přidělováno působnosti společnosti, tak je prohřeškem proti spravedlnosti, když to, co mohou konat a úspěšně realizovat menší a podřízené společenské útvary, se nárokuje pro širší a nadřízené společenství; je to také velice nevýhodné a uvádí to ve zmatek celý společenský řád. Každá společenská činnost je totiž podle svého pojmu a bytostně subsidiární; má členy sociálního útvaru podporovat, nesmí je však nikdy rozbíjet nebo do sebe vstřebávat.*“ (Mikušová, 2012, s. 9)

V současné době nabývá princip subsidiarity v silných sociálních státech na významu. Člověk je v těchto státech vnímán jako individuální osobnost se specifickými vlastnostmi. Jeho povinností je vlastnosti využívat a rozvíjet tak, aby si sám zabezpečil přijatelné sociální podmínky. Přitom je vázán na různá společenství s určitou mírou solidarity a existencí vzájemné odpovědnosti za ostatní členy společenství. "Princip subsidiarity tedy zároveň zdůrazňuje význam a nutnost činnosti (akce) určitých společenství pro jištění sociálního bezpečí a zájem, či lépe povinnost státu takové aktivity podporovat." (Krebs, 1997)

V ČR je princip subsidiarity dobře viditelný v systému doplňkového penzijního připojištění, který za pomoci státu umožňuje individuálně se zabezpečit na stáří. Dalším příkladem je systém stavebního spoření jako forma bytové politiky. Tento princip najdeme i v rodinné péči o děti.

V současné společnosti se slovo subsidiarita používá hlavně v kontextu s evropskou integrací. Koncept subsidiarity v původní podobě byl systém práce církevních obcí,

keré se zaměřovaly na podporu a pomoc potřebným. Později se koncept subsidiarity přeměnil na politický koncept pro fungování věcí veřejných. Ten měl působit na nejnižším stupni veřejné správy a měl být co nejbliže občanům.

Nás však zajímá v souvislosti s rodinou termín sociální subsidiarita. Tento termín vyjadřuje, že každý z nás je povinný se průběžně během svého života zdokonalovat a přebírat tak za svůj život zodpovědnost. Pokud osoba, jedinec tuto možnost nemá, přichází na řadu rodina. Rodina se snaží svými silami pomoci ostatním členům, kteří pomoc potřebují. Rodina, která nemá vnitřní sílu si sama pomoci, nebo má nedostatek vnitřní solidarity, začíná oslovovat další společenství - přátele, neziskové organizace zabývající se pomocí rodinám, charitativní organizace a ve chvíli, kdy jsou vyčerpány všechny dostupné druhy pomoci, přichází v poslední řadě stát. Stát má vytvořené instituce, jež dokážou potřebnou pomoc rodině či jednotlivci nabídnout. Povinností státu je primárně vytvářet podmínky, aby se mohl člověk individuálně zabezpečit sám.

Pokud chci shrnout význam solidarity v rodině a mezigenerační solidaritu musím dát za pravdu Kellerovi, který je přesvědčen, že: „Určitá míra mezilidské solidarity je jedním z předpokladů fungování společnosti, ba je přímo předpokladem její pouhé existence.“ (Keller, 2005, s. 91)

Sociologické výzkumy, které se zabývají vývojem mezigenerační solidarity, v posledních letech ukazují, že ustupují přirozené vzájemné vazby v rodině s úměrně se zvyšující životní úrovní generace dětí. Tento jev se nejvíce projevuje v tzv. bohatých zemích a pravděpodobně se bude i nadále vytrácet.

Snižuje se počet a intenzita vzájemných vztahů a vazeb mezi jednotlivými členy. Závažnost častějšího rozkladu rodiny spočívá především ve skutečnosti, že přibývá jedinců skutečně osamělých, zbavených životního a citového zázemí nebo přímo opory v době životních krizí.“ (Motivační prvky při práci se seniory, 2008)

Míčka ve svém článku zastává názor, že mohou-li jednotlivci provést cokoli z vlastní iniciativy a vlastním přičiněním, nikdo by jim neměl brát z rukou a přenášet na společnost. *Stejně tak je proti spravedlnosti, když se převádí na větší a vyšší společenství to, co mohou vykonat a dobře provést společenství menší a nižší. To má totiž pak za následek těžké poškození a rozvrat sociálního řádu.* Každý společenský

zásah má svým působením přinášet pomoc společnosti, nikdy ji však nemá ničit a pohlcovat.

Státní moc má tedy záležitosti a starosti méně důležité, které ji ostatně rozptylují *nechávat k vyřizování nižším společenstvím*. Tak bude moci s větší svobodou, energií a účinností provádět všechno to, co je pouze jejím úkolem, poněvadž jedině ona na něj stačí: řídit, donucovat a trestat; vždy podle povahy a potřeby jednotlivých případů. Proto je třeba, aby ti, kdo řídí státy, měli na paměti, *že čím dokonaleji se tato zásada subsidiarity zachovává, čím dokonaleji budou jednotlivá sdružení seskupena do hierarchické soustavy, tím bude společenská autorita a vliv státu silnější a tím lepší a šťastnější budou poměry ve státě*.

Stále dle Míčka je princip subsidiarity považován za podstatný, neměnný a stálý, za restriktivní limit ambicí státní moci přebírat iniciativu a kompetence. Restriktivně vymezené subsidiaritě nejsou kladeny zásadní podmínky a důraz je kladen na svobodu a autonomii. (Míčka, 2012)

Míčka ve svém článku v časopise Sociální práce uvádí, že princip subsidiarity je zde zakotven a spojen s tradicí křesťanské sociální etiky a je rozvíjen ve smyslu svobody a odpovědnosti člověka sám za sebe. Měli by být stanoveny hranice do jaké míry je svoboda, kompetence a odpovědnost člověka považována za optimální a jaké klíčové hodnoty by měly být principem subsidiarity ochraňovány. (Míčka, 2013)

Pokud chci tuto kapitolu shrnout, použiji slova Večeři, v každém okamžiku existuje ve společnosti určitá solidarita, která pro člověka znázorňuje souhrn přirozených společenských povinností a funkcí. (Večeřa, 2001)

V moderní společnosti velmi úzce souvisí princip subsidiarity s principem solidarity. Ve vícegeneračních rodinách určitý druh těchto principů existuje vždy.

Ve výzkumné části položím informantům otázky, z kterých zjistíme, zda se opravdu mezigenerační solidarita ve vícegeneračních rodinách žijících společně vytrácí nebo se pouze mění.

2 Rodina

2.1 Definice rodiny

Celá tato práce pojednává o rodině a vztazích uvnitř vícegenerací. Co si každý z nás vybaví pod pojmem rodina a jaké druhy rodin známe?

Rodinu pro většinu z nás prezentuje máma, táta a dítě, příp. děti. Při hlubším zamyšlení lze rodinou označit i širší příbuzenstvo. Velmi často slyšíme: „my máme velkou rodinu“ a není myšlen jen úzký okruh lidí, ale zahrnuto je i širší příbuzenstvo a naopak se snad ještě častěji setkáváme s pojmem neúplná rodina. Zde většinou tvoří rodinu jeden z rodičů a dítě nebo děti. Mně se nejvíce líbí definice rodiny od Matouška: *„Rodina je malá, primární, neformální, intimní skupina, která je tvořena lidmi spojenými příbuzenskými pouty (pokrevními nebo manželskými) a plní funkce: sexuální, ekonomickou, reprodukční a výchovnou. Typické pro tuto skupinu je intimní soužití ve společné domácnosti a její členové se řídí stálými vzory chování.“*. (Matoušek, 2003, s. 158)

Tradice, ale i zákon nám ukládají, abychom se starali o své děti, a děti se mají starat o své rodiče, z praxe je nám ale jasné, že ne vždy toto funguje. V každém případě je nanejvýš žádoucí, aby rodina byla pro své členy jistotou a zázemím. A k tomu by měly směřovat snahy jak jednotlivců, tak celé společnosti. Ovšem neúplná nebo doplněná rodina nepřestává plnit svou funkci mezigenerační transmise, neboť ji zajišťuje v takové míře, jaká je pro současnou společnost a její klima potřebná.

„Téma rodiny je stále živé a zdá se, že stále dost neprobádané. I přes mnohé katastrofické vize a předpovědi o klesající soudržnosti dnešní rodiny, o hrozbách plynoucích z rozvolněnosti manželských vztahů a nárůstu rozvodů, zůstává rodina stále nejvýznamnějším opěrným bodem a institucí socializace člověka.“ (De Singly, 1999, s. 7)

Rodina i společnost se velmi rychle vyvíjí a mění. Zvyšuje se očekávání všech, kteří rodinu tvoří, především z citového, vztahového a seberealizačního hlediska. Dnešní ženy usilují o dobře placenou práci a propagují rovnoprávnost pohlaví. Současná rodina je ovlivňována moderními komunikačními prostředky, kterými jsou média, sociální sítě a v neposlední řadě internet. (Trélaün, 2005)

Rodina je determinována společenskými, kulturními, ekonomickými a náboženskými faktory. Tyto faktory působí na každou rodinu jiným způsobem.

Jandourek uvádí, že rodina je forma dlouhodobého solidárního soužití osob spojených příbuzenstvím, které zahrnuje přinejmenším rodiče a děti. Další znaky rodiny jsou sociokulturně podmíněny. Jedním znakem je i společné bydlení, kterým se v této práci budu zabývat. Dalšími sociokulturními znaky jsou společná produkce a konzumování statků, výchova potomstva.

Rodina stále zůstává důležitým prostředím socializace a sociální podpory. (Jandourek, 2007)

Stát vnímá rodinu jako veřejnou záležitost a do její autonomie vstupuje různým způsobem. Rodinné právo je nyní upraveno v novém Občanském zákoníku v §655 - §975, který upravuje vztahy v rodině. Stát zasahuje do rodiny na různých úrovních, podporuje rodinu dárkami, upevňuje ekonomický status rodiny. Je otázkou, zda nynější podpora státu spíše nezeslabuje vnitřní vztahy v rodině. Intervence státu, podporuje zvyšující se počet nesezdaných párů.

Význam rodiny jako místo pro solidaritu začíná být oslaben. Souhlasím s Jandouřkem, že mnoho funkcí od počátku novověku je postupně předáváno státním a dalším institucím, což vede k určité krizi rodiny. (Jandourek, 2007) Ve výzkumné části této práce zjistíme pomocí tazatelských otázek, zda je tato věta pravdivá. Opravdu se rodina více spoléhá na státní instituce nebo je raději řeší svépomocí?

2.2 Druhy rodiny

Jandourek dělí rodiny na: **atomární** – individualistická, dezintegrovaná a především městská rodina, která vznikla jako důsledek upadajícího vlivu tradičního systému příbuzenství. Tvoří ji rodiče a děti v současné době se více používá termín, nukleární rodina – manželská neboli párová.

Parsons vnímá manželskou rodinu jako velmi důležitou. Typická manželská rodina žije v odděleném domě, oddělena od svých orientačních rodin a je ekonomicky nezávislá na jedné i na druhé. Ve velkém počtu případů je mezi nimi značná zeměpisná vzdálenost.

Měšťanská rodina – vznikla v době rozmachu měšťanstva je výrazně patriarchální.

Neúplná – je rodina redukována rozvodem manželů, smrtí z jednoho z manželů nebo je tvořena matkou a dítětem i otcem a dítětem.

Nevlastní rodina je rodina, v níž má alespoň jeden z partnerů dítě z předchozího vztahu a toto dítě s ním žije v jedné domácnosti společně s novým partnerem.

Rodina **orientační** (primární) je rodina, ve které jedinec vyrůstá.

Prokreační (sekundární) rodina je již rodina, kterou si jedinec založí zpravidla v dospělém věku uzavřením manželství a narodí se mu děti.

Rozšířená rodina je rodina zahrnující i příbuzenstvo ze strany obou rodičů, přičemž všichni žijí ve společné domácnosti nebo alespoň velmi blízko. Sestává se tedy z více než dvou generací téže příbuzenské posloupnosti. (Jandourek, 2007)

Rodiny v dnešní postmoderní době mají i své chyby a poruchy, ty mohou nabývat různé intenzity, mohou být vratné i nevratné. Dunovský rozdělil rodiny do čtyř pásem podle funkčnosti na rodiny funkční, disfunkční, afunkční a problémové.

Rozdělil je dle osmi diagnostických kritérií: složení rodiny, stabilita rodiny, sociálně ekonomická situace (vycházející z věku, z rodinného stavu, vzdělání, zaměstnání rodičů, z příjmu a bydlení rodiny), osobnost rodičů (jejich zdravotní i psychický stav a úroveň jejich společenské adaptace), osobnost sourozenců, osobnost dítěte, zájem o dítě, péče o dítě.

Tento druh rodiny je pro mou práci nejdůležitější a bude součástí mé výzkumné části.

Funkční rodina je charakteristická tím, že poskytuje dítěti takové podmínky, aby se optimálně vyvíjelo. Takových rodin je dle mého názoru v České republice většina. Pokud se v rodině vyskytnou závažnější poruchy nějaké funkce rodiny, které však vážněji neohrožují vývoj dítěte a nenarušují vážně systém rodiny a rodina je schopna tyto problémy řešit sama nebo pokud využije jednorázovou, krátkodobou pomoc zvenčí mluvíme o **rodině problémové**. Rodina, která vykazuje vážné poruchy některých funkcí rodiny a vážně ohrožuje vývoj dítěte, narušuje celý systém rodiny a potřebuje zásah zvenčí, například sanaci rodiny. Tuto rodinu nazýváme jako **disfunkční**. Pokud jsou tyto poruchy rodiny natolik vážné, že rodina přestává plnit svůj základní úkol a dítěti závažným způsobem škodí, nebo je ohrožuje v samotné

existenci. Sanace rodiny selhala a jediným řešením je odebrání dítěte z rodiny je tato **rodina afunkční**.(Dunovský, 1986)

Všichni bychom měli mít stále na paměti, že správné fungování rodiny je nejdůležitějším prvkem pro existenci celé společnosti. Ve výzkumné části práce jsem oslovila rodiny úplné i neúplné, ale všechny jsou rozšířené a žijí společně.

2.3 Historický vývoj rodiny

Rodina se neustále mění, ale stále zůstává stabilizujícím prvkem společnosti. Každá společnost má svůj specifický systém hodnot a norem. Má své formy rodiny s určitými sociálními a ekonomickými strukturami a také uplatňuje režim reprodukčního a rodinného chování.

Napříč generaci a staletími rodina plynule přecházela od své tradiční formy přes rodinu moderní až k formě nynější, rodině postmoderní.

Považuji za důležité, aby v souvislosti s tímto vývojem byla ve výzkumné části mé práce zachycena a vysvětlena problematika této proměny rodinných vztahů.

Collins et Možný (Matoušek, 1993) uvádí, že hierarchické uspořádání rodinných vztahů bylo prototypem již asi milion let před naším letopočtem, kam datujeme počátky lidské párové rodiny. Zde začíná sexuální vazba heterosexuálních párů doprovázená spoluprací při výchově dětí v období nedospělosti.

Osm tisíc let před naším letopočtem se začínají tvořit složité příbuzenské kmenové systémy. Tyto rozšířené příbuzenské sítě mají složitá ekonomická pravidla. Systémy jsou matrimoniální, matrilokální, ale vyskytují se i patrimoniální a patrilokální.

Asi tři tisíce let před naším letopočtem se v Mezopotámii a Egyptě vynořují nepříbuzenské systémy sociální organizace. Složité kmenové a rodové systémy nahrazují patrimoniální domácnosti, jimž vládou muži. Muž drží ve vlastnictví celou domácnost včetně služebnictva a ozbrojené čeledi k ochraně domácnosti.

V sedmnáctém a osmnáctém století našeho letopočtu v západní Evropě a severní Americe se vynořuje domácí soukromí. Domácnost přestává být zároveň místem zaměstnání a její obranu přebírá obec a stát. Vynořuje se nukleární rodina jako ideální typ. Muž ji zabezpečuje ekonomicky a sociálně a žena se stará o domácnost. Místo sjednáváných manželství nastupuje individualizovaný sňatkový trh.

Ve druhé polovině dvacátého století v bohatých průmyslových společnostech, dochází k diverzifikaci způsobů párování a domácností. Začínají zde pronikat tendence k rovnoprávnému postavení muže a ženy při vyjednávání o vztahu k rodině. Projevuje se různorodost rodinných forem, začíná vzestup rozvodovosti a opakovaných manželství. Mění se sociální role muže a ženy v rodině. (Možný, 2006)

Československo po druhé světové válce bylo ovládáno sovětským impériem, a tím bylo na padesát let zablokováno od přirozeného vývoje společnosti. Byl zničen kapitálový trh, bankovníctví a otevřená ekonomika a došlo k regresi i v systému společenských vztahů. Regresi se nevyhnula ani instituce rodiny. V rodině byla velmi oslabena ekonomika, ale na druhou stranu vzrostla rodinná solidarita a posílily tradiční funkce rodiny. Velký význam získala podpora mezi generacemi.

V padesátých letech se začala zlepšovat ekonomická situace v rodinách a došlo k velkým socio-kulturním změnám, které měly vliv na proměnu rodiny. Demografové zaznamenali v tomto období tzv. „baby-boom“.

Nástup komunistického režimu způsobil změny hlavně vměšováním se státu do všech soukromých oblastí lidského života. Tento režim propagoval dvoupříjmovou rodinu. Začal poskytovat k tomuto modelu vhodné podmínky (zřizování jeslí a MŠ). Tradiční výchovná funkce rodiny začala být přejímána státem. Komunistická rodinná politika byla vedena pouze ekonomickými a populačními funkcemi (zaměstnanost žen, podpora porodnosti). I přes tyto vlivy rodina zůstala místem mezigenerační solidarity a vzájemné pomoci. (Možný, 2006)

Komunistický režim si rodiny nevážil, neboť v ní viděl podněcovatele a přenašeče nerovnosti. Tento režim sice podporoval porodnost, ale obával se rezistence rodinné buňky. (Sullerotová, 1998)

V devadesátých letech byl základním principem sociální politiky koncept záchranné sociální sítě. Podpora se soustředila na nízkopříjmové rodiny. V polovině devadesátých let proběhla sociální reforma a vznikl tzv. pilíř rodinných dávek – státní sociální podpora. Podpora rodiny byla individualizována a rozhodujícím kritériem se stala solidarita vysokopříjmových rodin vůči rodinám nízkopříjmovým.

V této době se také začaly rozvíjet neziskové organizace zabývající se podporou rodin. V současné době stále funguje státní sociální podpora, která je určena hlavně rodinám s dětmi. Ve velké míře rodinám pomáhá i třetí systém sociálního

zabezpečení sociální pomoci a to především pomoc v hmotné nouzi, ale rodiny využívají celý systém sociální pomoci.

2.4 Tradiční rodina

Tradice = něco, co se přetrvává napříč generacemi. Lze tedy v souvislosti s rodinou mluvit o tradiční rodině. Pro někoho je tradiční rodina spojená s jejím složením, tedy jak již bylo zmíněno výše otec, matka, dítě nebo děti a případně další bližší příbuzní. Na pojem tradiční rodina se ale lze podívat i jinak, a to podle rolí, které v rodině jednotliví členové zaujímají. Tedy otec jako živitel, matka jako ochránkyně rodinného krbu – hospodyně a samozřejmě děti. Z toho vyplývá jakási hierarchie „důležitosti“, i já si pamatuji, že dědeček dostával jídlo jako první a narození syna, jako pokračovatele rodu, bylo v rodině více vítáno než narození dcery. Tradice velela udržet rod a majetek.

Koncept tradiční „velké rodiny“ a jejího zániku v průmyslové revoluci pochází od Le Playe. Přišel s teorií, že průmyslová revoluce s sebou přinesla tzv. „nestálou rodinu“ složenou z manželského páru a neprovdaných dětí. Jakmile se děti provdají, opustí rodinu a založí si novou a tím rodina zanikne. Důvod viděl v tom, že rodina není zakotvena v jednom domě. Dům dle něho symbolizoval rodinu a zajišťoval její trvání. (Možný, 1990)

Změnila se dnes rodina a úlohy jednotlivých členů v rodině? Je tradice potlačena? Jak se změnil vztahy v rodině?

Matoušek uvádí, že každá rodina pokud je psychologickém smyslu rodinou, udržuje vazby mezi svými členy a udržuje svou tradici. V životě rodiny je – podobně jako v politice – tradice zdrojem legitimacy. Rodina si tradice připomíná uchováváním památných předmětů, předáváním dovedností a předáváním významných příběhů formou vyprávění nebo formou psanou. (Matoušek, 1993, s. 53)

Možný charakterizuje tradiční rodinu jako širokou a patrilineární, což znamená, že otec je v této rodině jedinou autoritou. Role byly direktivně dodržovány a hierarchizovány a vzájemně komplementární. Společenský status jedince byl svázán s biografií rodiny. Výběr partnera podléhal zájmu rodičů a rodina plnila převážně funkci biologickou zachování rodu. (Možný, 2006)

Tradiční rodina v našem chápání je rodina nukleární tedy rodina biologický otec, matka a jejich děti. Také genderové role jsou pevně dané muž živitel a vůdce, žena matka a pečovatelka. Můžeme teda říci, že rodina je společenství, kde se sdílí čas, prostor, úzkost i naděje, kde se soužitím všichni „učí pro život“, kde všichni dávají i přijímají, kde formují svou osobnost a mají možnost zrát k moudrosti a kde podstatnou složkou všeho je vzájemně sdílená a působená radost."(Matějček, 1981)

Toto platí v rodině tradiční, moderní i postmoderní. Žijeme dnes v moderní nebo postmoderní rodině, co je moderní rodina?

2.5 Moderní rodina

Jako první nás jistě opět napadne klasické spojení ženy, muže a dětí. Ženy jsou však více emancipované, často zastávají významné posty ve svých zaměstnáních. Vídáme muže, kteří převzali „práci žen“ a jsou s dětmi rodičovské dovolené. Na první pohled toto vše odporuje tradičnímu pojetí rodiny, ale je to skutečně tak? Moderní rodina je oproti tradiční rodině více orientována na vztahy a osoby. Moderní rodina je skupina, kde se hlavou rodiny, stávají oba rodiče a ti si mezi sebou dělí i autoritu.(Možný, 1990)

Také regulace porodnosti ukazuje na moderní rodinu – již není třeba tolika rukou, které by pro rodinu pracovaly. Celkově se více rozvíjí život „singles“, který umožňuje větší svobodu rozhodování. Rodina je svým způsobem svazující, i když na druhé straně své členy obohacuje. Učí je toleranci a úctě.

Moderní rodina je také velmi ovlivněna ekonomickou situací. Mění se nejen role muže a ženy v rodině, ale také ekonomická funkce rodiny. Ekonomika vyžaduje účast obou rodičů na vytváření rodinného rozpočtu a zbývá méně času, který je možný prožít se svými dětmi i z tohoto důvodu se začíná objevovat syndrom absence pevné citové vazby mezi rodičem a dítětem.

Moderní rodina se začala v ČR měnit nejvíce v devadesátých letech po sametové revoluci. Mnoho lidí využilo příležitosti uplatnit svůj potenciál na nově vznikajícím trhu práce a chytilo se nových možností cestovat a budovat si svou vlastní kariéru v soukromém sektoru podnikání na úkor rodiny.

Moderní doba posiluje význam rodiny a vnímá ji jako útočiště před veřejným světem. Rodina se stává protiváhou veřejného světa. Rodinné vazby jsou v určitém slova smyslu nezrušitelné a nesměnitelné. Rodina je společenství, které dává příležitost k uplatnění trvalých hodnot. (Matoušek, 1993)

Možný předpokládal, že na přelomu století můžeme očekávat nové vzorce rodinného chování a mluvit o postmoderním rodinném chování. (Možný, 1990)

Mohu říci, že jeho odhad se potvrdil, společnost se vyvíjí a probíhá individualizace společnosti.

2.5.1 Individualizace společnosti

Individualizace ovlivňuje v mnoha směrech současnou rodinu. Dudová ve svém článku z roku 2005 uvádí, že společnost je v současné době stále více společností individuů. Člověk je stále více vnímán jako individuum vyvázané ze skupin a komunit, které určovaly určité vazby. Lidé stále více touží po svobodě, odmítají být přesně uzavřeni do určitých jasně definovaných sociálních rolí a pozic. (Krebs, 1997)

Podobný názor najdeme i v knize Krize rodiny od Sullerotové, dle ní si každý vedle své role v rodině již v sedmdesátých letech dvacátého století vyžaduje prostor pro vlastní zájmy. Děti jsou jako první odsouzeny k individualismu, a to vlastními rodiči, kteří instinktivně řídí permissivním liberalismem a rodina se stává neautoritativní. (Sullerotová, 1998)

Také Singly nás ve své knize upozorňuje, že v současných rodinách je trvalost rodinného uskupení daleko menší hodnotou, než kvalita interpersonálních vztahů. Je přesvědčen, že toto je důvodem k rozpadu manželství. Myslím, že toto platí i v současné postmoderní rodině. (De Singly, 1999)

Možný (Modernizace a česká rodina, 2003) uvádí, že všichni teoretikové modernity od Tönniese až po Giddense se shodují na tom, že v moderní společnosti se omezuje spontánní solidarita i uvnitř malých a středních sociálních skupin a je nahrazována smluvními vztahy a **osobní identita** se zužuje na menší společenské skupiny. Pro tento jev se používá termín individualizace neboli také sebeuskutečnění rozvoje individuální osobnosti.

Dnes v postmoderní době jsou za pozitivní kvalitu manželské lásky jednoznačně považovány možnosti, které tento svazek skýtá k rozvoji vlastní osobnosti, k sebeuplatnění k seberealizaci ženy i muže. „ *Kultura, která jednou objevila hodnotu individualizovaného rodičovství, se jí už nevzdá.*“ (Možný, 1990)

Individualizací se zabýval také Durkheim. Byl přesvědčen, že díky restitutivnímu právu se rozvolňuje požadavek podobnosti jednotlivců a umožňuje odlišnost, individualizaci a osobní autonomii. Každý člen společnosti má svou vlastní autonomii, nad kterou kolektivní vědomí nemá vliv. Čím je činnost každého člena specializovanější, tím více je osobnější a otevírá velký prostor pro vlastní iniciativu. Všichni máme svůj specializovaný okruh činnosti, specializace, tím dochází k osamostatnění jedince, ale tito jedinci jsou na sobě závislí a učí se znát svou hodnotu. Ve společnosti je tedy nutné dodržovat vzájemná práva a povinnosti, kterými jsou tito jedinci vzájemně vázáni. (Durkheim, 2004)

2.5.2 Proměna rodiny

Dnes se oproti minulosti úloha rodiny poněkud změnila, to zřejmě víme nebo alespoň tušíme všichni. Již dávno nejde o žádoucí zachování rodu, synové nemusí pokračovat ve šlépějích svých otců a dcery nejsou předurčeny k životu hospodyněk v kuchyni. A vícegenerační soužití je stále méně časté, přestože ze zákona mají děti povinnost postarat se o rodiče. To ale neznamená, že s nimi musí bydlet pod jednou střechou.

Existují zařízení, která nám mohou pomoci v péči o staré rodiče a v dnešní době je to zcela přirozené, stejně tak, jako nám pomáhají školky a podobná zařízení v péči o děti. V současné době se stále častěji setkáváme s muži na rodičovské dovolené, což by ještě před několika lety bylo téměř nemyslitelné. Jen z těchto několika postřehů je jasné, že rodina prošla a stále prochází vývojem, který je součástí vývoje společnosti. Neztrácí však rodina něco ze svého tradičního obrazu?

Sociologické výzkumy uvádějí, že důsledkem modernizace, industrializace a urbanizace se rozpadají vzájemné vztahy v rodině. Mladé rodiny odcházejí za prací do velkých měst. Dle mého názoru se změnami ve společnosti, změnily i vztahy mezi generacemi. Mladé rodiny se více osamostatňují a generace jsou na sobě stále méně závislé.

Pokud se podíváme do historie vývoje rodiny, zjistíme, že soužití několika generací pohromadě bylo ze zdravotních důvodů nevhodné. Projevovala se zde vysoká úmrtnost a malý předpoklad dožití. Nebránilo to však existenci hodně jednogeneračních domácností, v nichž se o sebe nejstarší generace musela postarat sama. Vzdát se vedení hospodářství znamenalo snížení životní úrovně a často i ohrožení chudobou, proto staří lidé tento krok co nejvíce oddalovali.

Změnu vazeb v rodině v polovině 20. století, způsobil rozvoj sociálního státu, kdy stát přebírá odpovědnost za péči o seniory. V důsledku toho ztrácí na významu povinnost postarat se o své staré rodiče. Rodině postupem času zbývá jediná funkce – poskytování citové podpory. (Možný, 2006)

Komunistický režim se snažil oslabit funkce rodiny a snažil se převést tyto funkce na nově vznikající instituce. Nejvíce komunistický režim zasáhl do péče o děti. Projevila se zaměstnanost žen na plný úvazek, ale stát se řádně nedokázal postarat o děti, vznikaly jesle a mateřské školy zřizované státem. To způsobilo citové strádání dětí.

Současná rodina prochází v posledních desetiletích velkými změnami ve své struktuře. Významně se zvyšuje počet samostatně vychovávajících rodičů, v souvislosti se stárnutím populace, zvyšujícím se věkem odchodů do důchodu a stále se zvyšující věkovou hranicí, kdy lidé zakládají rodiny – respektive se v rodinách rodí děti – se mluví o takzvané sendvičové generaci.

Touto generací nazýváme lidi, většinou jsou to spíše ženy, které jsou zatíženy břemenem minimálně dvojitě péče. Na jedné straně pečují o své, často ještě malé děti a na straně druhé o své již stárnoucí rodiče. Vzhledem k tomu, že se prodlužuje doba strávená na trhu práce, mnoho žen i mužů (na rozdíl od předchozích generací) musí tedy hledat cestu ke sladění pracovního a soukromého života. V případě, že lidé této generace jsou již i prarodiči, závazek péče se kumuluje i o nároky péče o vnoučata, kdy mladé rodiny vzhledem k napjaté situaci na trhu práce a nedostatku kapacit a míst zařízení péče o děti, často nezbytně pro plnění svých profesních povinností potřebují i pomoc a podporu generace svých rodičů. (Bumba, 2012)

2.5.3 Formy soužití v rodině

S postupem času se mění i formy rodinného života. Tradičních manželských rodin ubývá, i když je to jedno ze soužití upravené zákonem. Bohužel dnešní mladá populace k tomuto kroku přistupuje stále méně. Mění se životní styl mladých lidí, kteří sňatek odkládají do pozdějšího věku. Po revoluci v roce 1989 vyvstala pro mládež možnost studovat v zahraničí, cestovat a užívat si život bez závazků.

Od 90. let neustále přibývají rodiny nesezdaných párů. Zatím co manželství má své pevné místo v Občanském zákoníku, institut nesezdaný pár nemá žádnou právní úpravu. Osoby žijící v nesezdaném soužití nazýváme druh a družka, s těmito pojmy se můžeme setkat v trestním právu a také v zákoně o státní sociální podpoře. Nový občanský zákoník uvádí v život nový pojem „rodinná domácnost“ tím rozumíme společenství všech osob, které spolu trvale žijí a společně hradí náklady na své potřeby. Rodinnou domácnost může tvořit i partnerství osob stejného pohlaví, rodina založená nesezdaným soužitím, popř. i jeden rodič s dítětem.

Mám pocit, že se v současné společnosti mění žebříček hodnot a dochází k uvolňování společenských norem, pravidel a morálky. Rozvojem používání antikoncepce došlo k zlegitimizování sexu a zvětšuje se interval mezi biologickou schopností zplodit dítě a sociálně- psychologickou, stát se rodičem.

Dudová ve svém výzkumu uvádí, že největší akceptace nesezdaného soužití s dětmi je u mužů ve věku 25 -34 let. Její výzkum ukázal, že toto soužití pozitivně hodnotí necelé dvě třetiny populace.(Dudová, 2007)

Velmi častým jevem v postmoderní společnosti je životní styl „singles“, který se prezentuje jako legitimní sociální stav, přijímaný oběma pohlavími. (Možný, 2006)

Další častou formou rodinného soužití je rozvedený rodič s dítětem. Rozvod již dnes není nic výjimečného. Možná je to také tím, že se mění role muže a ženy v soužití, které se k sobě velmi přibližují. Jedinec v partnerství očekává osobní uspokojení, a pokud se mu ho nedostává, začne hledat nový vztah a vzniká nová rodina.

„**Nová rodina**“ tato rodina vzniká v okamžiku, kdy si jeden z partnerů přivede nového partnera a ten má z předchozího partnerství děti. Partneři přinášejí do nově vzniklého systému rozmanité složky ze své původní rodiny. Stálost původní rodiny je dána biologicky a naopak její nestálost je způsobena změnami v citovém

rozpoložení. Život nové rodiny je založen na citech, proto je existence nové rodiny nestálá a nejistá. V současné době je častým pojmem střídavá péče rodičů. Jedni zastávají názor, že je to pro dítě vhodné, protože má stále kontakt s oběma rodiči. (Sauzéde, 2007) Já zastávám názor, že dítě má mít jeden domov.

2.6 Funkce rodiny

Obecně je zažito, že rodina má ve společnosti několik funkcí, biologicko-reprodukční, sociálně-ekonomickou, ochrannou a sociálně výchovnou. S tím lze v zásadě souhlasit. Ovšem v dnešní době se stále více dere do popředí ona ekonomická stránka. A možná právě proto se stále více setkáváme s rodinami s jedním dítětem, s tím se váže funkce ochranná, naopak se zdá, že sociálně výchovná funkce je pak upozaděna.

Vícegenerační soužití již není tak časté jako dříve a při výchově dětí se klade mnohem častěji důraz na individualitu. Naše děti již nejsou příliš zvyklé starat se o své rodiče a prarodiče. Jsou tedy staří lidé více závislí na pomoci cizích např. pečovatelek a pečovatelů? Může se vůbec rodina v současné době postarat o seniora v domácím prostředí vlastními silami? Jak toto ovlivňuje např. strach ze ztráty zaměstnání? Tyto zmíněná témata jsou součástí dílčích výzkumných cílů mé práce, proto je důležité přiblížit si funkce rodiny.

2.6.1 Funkce biologická – reprodukční

Tato funkce zajišťuje potomstvo, uspokojuje sexuální potřeby. Nelze však člověka jen stvořit (počít, zplodit), ale je nutné mu také zabezpečit vhodné podmínky pro život a jeho další vývoj. V některých případech bývá tato funkce označována jako sexuální, ale měli bychom oddělit sexuální aktivitu „pro radost“ od aktivity „reprodukční“. Dřívější katolické pojetí rodiny mělo určité vzorce chování v reprodukčním procesu, ale i sám obsah sociálně platných definic a rodinných rolí a vztahů. V řádné katolické rodině spojovala muže a ženu láska. Byl to určitý druh a způsob lásky, láska manželská. (Možný, 1990)

Ve všech kulturách má sexuální chování člověka své vzorce a bývá regulována. Sociální zájem o sex můžeme také definovat jako touhu o zachování rodu. Bohuslav Kraus zastává názor, že pro svůj zdárný rozvoj potřebuje společnost stabilní reprodukční základnu. Proto je také v jejím zájmu, aby se rodil takový počet dětí,

který tyto perspektivy naplní. V dnešní době je dítě bráno jako překážka v profesním růstu a v rodinách s nižším příjmem jako přepych. Stále více párů plánuje jedináčka a ženy rodí v pozdějším věku. (Možný, 1990)

2.6.2 Funkce ekonomická – zabezpečovací

Tato funkce rodiny je jednou z nejdůležitějších. Dříve se v rodinách tradovalo, že živatelem rodiny musí být muž a žena se má starat o výchovu dětí a vést domácnost. Dnes při velké emancipaci žen ve většině rodin rozhodují o rozpočtu rodiny oba. Ekonomická funkce není však jen záležitostí dospělých. Děti se v domácnosti učí nejrůznějšími domácími pracím. Každý člen rodiny má svůj podíl na ekonomické funkci rodiny nevýrobní i výrobní.

Výrobní funkce v rodině je stále v naší moderní době skrytá v zajištění stravy, úklidu, nákupu. Rodina je samostatná ekonomická jednotka a zároveň spotřebitel. Rodina se stává spotřebitelem a na něm se stává závislý trh. (Matoušek, 1993)

2.6.3 Funkce sociálně – výchovná.

Rodina je prvním výchovným článkem hned po narození dítěte. Dítě si začne osvojovat první návyky a způsoby chování. Sociálně - výchovná funkce, mluví o rodině jako o první sociální skupině, která učí dítě přizpůsobovat se životu, osvojovat si základní návyky a způsoby chování běžné ve společnosti. Ústřední úlohou socializačního procesu v rodině zůstává příprava dětí a mladistvých na vstup do praktického života. (Kraus, 2001)

V dnešní době je nutné zdůraznit, že s příchodem moderní komunikační techniky se někdy výchova obrací a děti učí své prarodiče ovládat tuto moderní techniku (počítače, mobilní telefony). Moderní doba však také přináší úskalí. Rodiče tráví velmi mnoho času v zaměstnání a nemají na výchovu svých potomků čas. Přenášejí výchovu na školu a očekávají profesionální přístup. V poslední době se rozmáhá liberální výchova dítěte. Je mu všechno dovoleno, nesmí být fyzicky trestáno. To ovšem vede k tomu, že děti ztrácejí respekt, jak k rodičům, tak i k učitelům. Rodiče vedou cíleně děti ke kvalitnímu životu. Dítě od svých rodičů přebírá vzorce chování.

Podobný názor zastává i B. Kraus. Socializací v rodině rozumíme především proces působení rodiny na své členy v celém souhrnu jevů a procesů: ekonomických, sociálních, kulturních, mravních, estetických, zdravotních a jiných. Ústřední úlohou socializačního procesu v rodině zůstává příprava dětí a mladistvých na vstup do praktického života. Dítě od narození a po celou dobu života v rodině přijímá velmi široké spektrum nejrůznějších informací a aktivně je zpracovává v souladu se svými přirozenými vlohami, biologickými a psychickými potřebami, se svými zkušenostmi, ale i s hodnotovými orientacemi a vzory, jimiž jsou pro dítě především rodiče a starší sourozenci. Dítě v socializačním procesu tedy nezůstává pasivním článkem, uplatňuje také svou vůli, své zájmy, přání, orientace. Rodinná socializace je v rozhodující míře nejen prostorem pro socializaci dítěte a v převážné míře také dalších členů rodiny, ale je také modelem pro osvojování sociálních rolí muže a ženy, otce a matky, a tak se promítá do budoucí reprodukční rodiny dětí. (Kraus, 2008)

2.6.4 Funkce ochranná, zaopatřovací, pečovatelská

Dříve se o své nemocné, staré, mentálně postižené členy rodiny starala rodina sama. V naší moderní době se tyto povinnosti přenesly částečně na stát ve formě zřízení léčeben dlouhodobě nemocných a různých ústavů a domovů důchodců. Dnešní doba se zase začíná navracet zpět k rodině. Snaží se do péče co nejvíce zapojit nejbližší rodinu. Jednou z nejdůležitějších ochranných funkcí je ochrana dítěte matkou.

Dítě by se mělo v rodině cítit bezpečně, mělo by to být místo, kam se může vrátit vždy. I tehdy když se dostane do špatné životní situace a ví, že ho rodina podrží. (Matějček, 1994)

2.6.5 Funkce emocionální

Emocionalita v rodině je nejdůležitějším koenzivním faktorem. Emocionální funkci v rodině je schopen zastávat plně rozvinutý člověk, zralý, odpovědný, pro něhož citový vztah není něčím chvilkovým, ale trvalou bází jistoty a citovým zázemím pro všechny její členy.

Emocionalita je potřebná stejně jak pro dospělé, tak pro děti, i když v různé podobě. Při tom je třeba zdůraznit, že zájem o dítě a sledování jeho prospěchu pramení především z emocionality, zajišťující harmonický život rodiny i pocit celkového uspokojení a životního naplnění pro všechny její členy. Emocionální funkce, je pro

rodinu zásadní a nezastupitelná. Žádná jiná instituce nedokáže vytvořit podobné a tak potřebné citové zázemí, pocit lásky, bezpečí a jistoty, a tak podstata a smysl nemohou být nikdy proměněny. (Kraus, 2008)

2.6.6 Funkce rekreační

Rekreační aktivity se týkají všech členů rodiny, ale největší význam mají pro děti. Jak rodina plní tuto funkci se projeví například v tom, jak rodina spolu tráví volný čas a také jak dlouho. Jakým zájmovým činnostem se věnují. V současné společnosti se vytrácí setkání kolem „rodinného stolu“. Matoušek O. se domnívá, že dnešní zaměstnaní rodiče mají čas na své děti pouze o večer a víkendech, proto v některých rodinách vznikají různé rituály. Například slavení svátků a narozenin se stává slavnostním rituálem, kde se rodina sbližuje a upevňuje rodinná pouta i mezigeneračně. Malým rituálem se stává uspávání dětí. (Matoušek, 2003)

Řada autorů se snaží vysvětlit současnou situaci rodiny. Někteří se přiklání k tomu, že rodina je v současnosti v krizi. Zdůvodňují to například velkou rozvodovostí, dětmi rodičimi se mimo manželství. Zvyšujícím se počtem domácího násilí, vysokou kriminalitou mládeže. Poukazují na nepříznivou ekonomickou situaci a zvyšující se nezaměstnanost. Druzí jsou však přesvědčeni, že všechny tyto aspekty jsou pouhým adaptačním procesem rodiny.

Rodina určuje sociální status dítěte a je rozhodující při formování jeho osobnosti. Tím jaké vzorce chování si dítě osvojí, ty bude používat i po založení své vlastní rodiny. Nakonec citát „ *At' plánujeme a předvídáme budoucnost lidské rodiny se sebevětší odbornou znalostí, nezáujatostí, odpovědností a zdrženlivostí, činíme tak zároveň i s velmi lidským vědomím, že nakonec i naše děti čeká budoucnost stejně netušená, jako čekala nás. A není právě tohle na tom to nejhezčí.*“ (Možný, 1990, s. 168)

3 Generace

Ve své výzkumné části v hlavním cíli zkoumám, jak vnímají určité generace pojem solidarity. Co pojem generace znamená? Jak vyhovuje jednotlivým členům rodiny soužití generací? Jaké jsou jeho klady a zápory ve vícegeneračních rodinách žijících v rodinném domě či bytě společně. Má takové soužití šance v budoucnosti s ohledem na vývoj společnosti?

3.1 Význam pojmu generace

Podle slovníku cizích slov znamená slovo generace pokolení, soubor osob narozených a žijících přibližně ve stejné době, potomstvo jedné dvojice rodičů, soubor současně žijících jedinců téhož druhu, příslušnost k typu technických zařízení určité vývojové etapy. Já se budu zabývat generací ve významu pokolení, tedy předci a potomci a jejich soužití. (Klimeš, 1983)

Určitě se shodneme na tom, že definovat legitimitu a povahu mezigeneračních vztahů je velmi složité. Mezigenerační vazby můžeme chápat ve smyslu následnosti od narození do smrti nebo jako koexistenci různých generací. Pro mou diplomovou práci je tento termín velmi důležitý, neboť se v ní zabývám soužitím více generací. Každý člen má svou nezastupitelnou roli a tyto role se v průběhu života mění.

3.2 Mezigenerační vztahy v rodině

S mezigeneračními vztahy v rodině souvisí funkce rodiny. Vedeme své děti k úctě ke staří, k tomu aby pomáhaly starým a bezmocným lidem a naopak jsou staří lidé schopní a ochotní připustit, že jejich děti a vnoučata žijí „svůj život“, který se poněkud odlišuje od toho, na co byli oni sami zvyklí? Jak zvládají tempo dnešní doby a „nevydírají“ své blízké požadavky, které nejsou jejich zaměstnaní potomci schopni splnit? Ve společném soužití více generací je toto často alfou a omegou vzájemných vztahů v rodině.

Vícegenerační soužití může být výhodou pro každého člena rodiny a nejen to i pro celou společnost. Například tím, že se členové této rodiny vzájemně obohacují, učí se toleranci, respektu k ostatním, ale i spolupráci. Většina z nás je vychována v duchu vzájemného respektu a předpokládáme, že v případě nějakého problému, který

nastane v budoucnu, nám děti vrátí to, co jsme do nich investovali. Tím samozřejmě není myšlena pouze finanční stránka, ale hlavně péče, zkušenost, návyky, empatie a solidarita. Vzájemnou pomoc mezi generacemi by nikdo neměl brát jako povinnost nebo dokonce samozřejmost.

Společnost jako taková se neustále mění a vyvíjí. Každá generace něco očekává. Mladé rodiny očekávají od svých rodičů například pomoc při hlídání svých dětí. Důsledkem stárnutí populace v České republice a prodlužováním odchodu do důchodu se stává, že rodiče nejsou schopni tento požadavek mladých rodin splnit. Mezigenerační podpora je v rodině reciproční. Nejstarší generace vnímá pomoc od dětí pozitivněji, než je její reálná hodnota, u střední generace je více těch, kteří si myslí, že dostávají více, než dávají. (Možný, 2006)

Fenoménem dnešní doby se stává stres, příčinou je velký shon vysoké nároky zaměstnavatelů a rozvoj výpočetní techniky a všeobecně technický rozvoj elektroniky. Současná společnost vyžaduje aktivní jedince, dle mého názoru, ale člověk, který je neustále aktivní postupem času začíná být vyčerpaný a pomalu se stává odsunutým do ústraní a leckdy tento stav končí samotou. Nakonec se mladá rodina rozhodne umístit neaktivního rodiče do domova důchodců nebo domova se zdravotní či sociální péčí.

Cibulec uvádí tři pohledy na soužití generací. Prvním je objektivní pohled, kdy si aktéři uvědomují své nedostatky a přednosti a rovněž dokážou vidět to samé u členů jiné generace. Druhý pohled je subjektivní, v tomto pohledu člen jedné generace nedokáže tolerovat chyby člena jiné generace. Toto vnímání je však způsobeno především osobnostními charakterovými vlastnostmi konkrétního člověka. Třetím typem pohledu soužití generací jsou předsudky. *„Předsudky jsou v podstatě zkostratělé a afektivní emocionální postoje na bázi iracionality a averze.“* (Cibulec, 1980, s. 51)

Ve vztazích mezi generacemi je hodně předsudků, které si přenášíme z dětství a záleží, na výchově v konkrétní rodině.

Mezigenerační vztahy mohou mít různé podoby. Pro mou práci bude zajímavé si přiblížit, nedůležitější protože soužití dvou rodin ať už v jednom bytě nebo domě je poměrně náročné na vztahy.

V mezigeneračním soužití je dle mého názoru nejdůležitější tzv. mezigenerační učení. Zastávám názor jako Matějček, že rodina představuje vzdělávací prostředí a členové rodiny jsou vlastně učiteli.

„Vzdělávání v rodině představuje první a nejdůležitější „školu života“, v níž se nevyučuje osvědčenými metodami podle předepsaných osnov a učebnic, nýbrž společnou činností, soužitím, sdílením životních hodnot, osobním vzorem, nápodobou a jinými způsoby.“ Matějček uvádí jako hlavní metodu výuky v rodině rozhovor u rodinného stolu a plánování rodinného života. (Matějček, 1994, s. 36)

Celý život se stále učíme, učíme se i mezigenerační solidaritě. Já mezigenerační solidaritu nejvíce vnímám jako mravní podporu.

4 Postmoderní doba a sociální pomoc

Dnes žijeme v tzv. postmoderní době, pro mnohé z nás se stává její podoba „náročnou životní situací“. Postmoderní dobu v současnosti ovlivňuje globální charakter světa. Mění se ekonomika propojením světových trhů a burz. V ekonomicky rozvinutých zemích je jediným společenským systémem demokracie. Velký rozvoj informačních technologií a médií a v neposlední řadě i změna životního stylu – „konzumenství“.

Postmoderna přinesla světu novou hodnotu a postavila ji mimo jakoukoli diskuzi a to je kultivovaný vztah ke všemu zvláštnímu a jedinečnému. Heslem postmoderní doby je „myslete globálně, jednejte lokálně“.

Pokud se na postmoderní dobu podíváme ze sociologického hlediska, zjistíme, že je stále větší míra odpovědnosti přenášena na dílčí společenské subsystemy. Z pohledu axiologie přináší nevyhnutelné poznání pádu hierarchie hodnot. Podíváme-li se očima etiky, zjistíme, že rozrušuje dosavadní tradice a způsob odpovědného a mravního rozhodování a jednání.

Někteří z nás se s touto změnou nedokážou vyrovnat, přichází odcizení a narušení životní pohody a staneme se klienty pomáhajících profesí. Základním pilířem pomáhání byla nezištná láska k bližnímu bez odměny. Vzájemná pomoc je do dnešní doby jednou z nejvýznamnějších mravních norem. (Kraus, 2001)

4.1 Význam pojmu pomoc

Definovat význam pojmu pomoc není jednoduché, protože ho právní systém v ČR nezná. Ve stejném významu je používán pojem sociální péče. To ovšem nebrání tomu, že je pojem sociální pomoc uznávaným termínem v sociální práci.

„Sociální péče pramení ze společenské solidarity a spočívá v transferu prostředků a služeb ve společnosti.“ (Arnoldová, 2011, s. 9)

Sociální subjekt (poskytovatel) formou redistribuce pomáhá těm, kteří pomoc potřebují a prokazatelně se dostali do právem uznaných tíživých sociálních situací. Cílem pomoci je dostat sociální objekt (ten kdo pomoc přijímá) zpět do systému nad stanovenou společensky uznávanou hranici.

Sociální pomoc může být státem organizovaná či obligatorní, povolená nebo podporovaná (např. příspěvky na činnost nestátních organizací). (Matoušek, 2003).

Tomeš vnímá sociální péči jako fakultativní péči společnosti o sociálně potřebné, o něž není postaráno soustavami sociálního zabezpečení, tj. nemá nárok ze sociálního pojištění ani ze státní sociální podpory. Zahrnuje peněžité a věcné dávky v hmotné nouzi, zdravotnické a fakultativní sociální služby. (Tomeš, 2011)

Zkráceně pojem sociální pomoc definuje: „Pojem sociální pomoc lze definovat také jako pomoc poskytovanou sociálním subjektem občanům ve stavu nouze k uspokojování jejich potřeb v nezbytném či přiměřeném rozsahu.“ (Tomeš, 2001)

Dle současné legislativy je termín sociální péče uveden v § 38 Zákona o sociálních službách: „Služby sociální péče napomáhají osobám zajistit jejich fyzickou a psychickou soběstačnost, s cílem podpořit život v jejich přirozeném sociálním prostředí a umožnit jim v nejvyšší možné míře zapojení do běžného života společnosti, a v případech, kdy toto vylučuje jejich stav, zajistit jim důstojné prostředí a zacházení. Každý má právo na poskytování služeb sociální péče v nejméně omezujícím prostředí“. (Zák)

Vedle státem organizované pomoci je nezastupitelná i pomoc církví, charit, neziskových organizací. V průběhu 20. století se pomáhání profesionalizuje na společenskovědní oblasti: sociální práci, psychoterapii a poradenství.

4.2 Sociální pomoc – základ pro sociální práci

Definice sociální práce není nikde přesně stanovená a existuje jich mnoho. Sociální práce je obor orientovaný na řešení definované oblasti lidských problémů. Hraničí s řadou akademických i praktických disciplín zabývajících se životem člověka. S mnoha z nich má společné některé poznatky a postupy. Přesto je však samostatnou disciplínou. Odlišuje ji důraz na sociální fungování klienta. Jak uvádí Matoušek (2003), v praxi to znamená, že sociální pracovník pohlíží na člověka jako na bytost, která existuje v prostředí a musí zvládat jeho nároky.

Provizorní definici Národní asociace sociálních pracovníků v USA z roku 1973 definuje Payne: „Sociální práce je profesionální aktivita zaměřená na zlepšení nebo obnovení sociálního fungování klienta (jedince, rodiny, skupiny, komunity) a na tvorbu společenských podmínek příznivých pro tento cíl.“ (Janebová, 2007, s. 3)

Zahraniční literatura popisuje „Social work seeks to enhance the social functioning of individuals, singly and in Gross, by activities focused upon their social relationship which constitute the interaction between man and his environment“.
(Skidmore A. Rex, 1997, s. 334)

„Sociální práce si klade za cíl rozšířit sociální fungování jednotlivců – samostatně i ve skupinách aktivitami zaměřenými na jejich sociální vztahy, které přispějí k interakci mezi lidmi a jejich prostředím.“

Zkráceně bychom mohli říci, že sociální práce zajišťuje sociální pomoc. V nejužším slova smyslu je sociální pomoc projevem sociální politiky. Sociální pomoc nastupuje tam, kde selhaly všechny nástroje sociální politiky, systém sociálního pojištění, státního zaopatření a státní sociální podpory. Tam, kde tyto systémy nezajistili občanovi pomoc v nepříznivé situaci, přichází na řadu třetí pilíř sociálního zabezpečení- sociální pomoc.

4.3 Sociální pomoc pro rodiny v ČR

V České republice je sociální pomoc řešena tzv. záchrannou sociální sítí. Záchrannou sociální síť můžeme vymezit jako soubor různých legislativních norem zahrnujících různá aktivní i pasivní opatření, kterými stát garantuje všem občanům určitou minimální úroveň pomoci v případě, že se ocitnou v závažných státem uznaných nouzových sociálních situacích. Jedná se o reakci na nepříznivé sociální důsledky ekonomické reformy a procesu transformace vůbec. Nejdůležitějšími funkcemi je, že aktivně působí v politice zaměstnanosti, vytváří předpoklady k tomu, aby byly zajištěny nezbytné příjmy v případě nezaměstnanosti. Garantuje ekonomicky aktivnímu obyvatelstvu minimální výši pracovního příjmu garantováním tzv. minimální mzdy.

Záchranná sociální síť je především zmírňování sociálních dopadů jednotlivých kroků transformace ekonomiky. Je výrazem celospolečenské solidarity a zodpovědnosti státu ve vztahu k občanům pro případ, že se ne vlastní vinou dostanou do stavu nouze, případně že jsou ohroženy důležité sociální zájmy občana nebo i státu (společnosti). Jako příklad mohu uvést dávky hmotné nouze, existenční minimum, životní minimum, příspěvek na úhradu nákladů spojených s bydlením, příspěvky zdravotně postiženým, příspěvky na péči. (Krebs, 2005)

Pro rodiny je existence tohoto pilíře velmi důležitá, protože v případě finanční nouze jim jejich blízcí často nemohou pomoci, i když by chtěli. Na druhou stranu je řada lidí, která na tuto pomoc státu spoléhá a nesnaží se vlastními silami ze svých problémů dostat. Jsou to zejména lidé z marginálních vyloučených skupin, kterých se tento problém týká. V dnešní době se často diskutuje o tom, zdali by tyto sociální dávky měl dostávat člověk bez ohledu na to, jestli svým chováním tuto situaci zapříčiňuje nebo se ji snaží svým přičiněním nějak řešit.

Existuje i další důvod, proč se dnes řada lidí ocitá v situaci, kdy je závislá na sociálních dávkách a pomoci státu. Souvisí to s tím, že řada mladých lidí se snaží osamostatnit nebo je nucena se odstěhovat od rodiny za prací do jiných míst. Potřebují tak vlastní bydlení, protože zakládají rodinu a jsou nuceni si vzít na stavbu domu či nákup bytu hypotéku od banky. Na řadu let se tak zadluží a jejich finanční možnosti jsou značně oslabeny. Stává se pak, že jeden z manželů přijde o práci a nejsou pak schopni své závazky splácet. Často to v kritické situaci řeší tak, že si opět půjčí, často od nereseriových finančních společností, a jejich dluhy se tak stále navyšují. Dostávají se tak do dluhové spirály a následně do dluhové pasti. Často pak končí bez dostatečných finančních prostředků a jsou odkázáni na pomoc státu.

4.4 Druhy sociální pomoci rodině

Ve výzkumné části práce ve druhém dílčím cíli budu zjišťovat, jak vícegenerační rodiny pohlíží na sociální pomoc a na její případné využití v budoucnosti. V této části práce si nastíníme možnosti sociální pomoci rodinám. Poskytování sociálních služeb je zakotveno v zákoně o sociálních službách č. 108/2006 Sb. ve znění pozdějších předpisů a také ve vyhlášce č. 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách, a to pro každou službu zvlášť. Dle výše zmíněného zákona mohou být poskytovateli sociálních služeb kraje, obce, nestátní neziskové organizace, fyzické osoby, MPSV.

Sociální pomoc může mít několik forem:

- a) finanční pomoc přímá (věcné dávky státní sociální podpory, dávky sociální pomoci, dávky sociálního pojištění)
- b) finanční pomoc nepřímá (slevy na daních ZTP, úlevy na děti, odpočet na manželku)

c) sociální služby (domácí péče, osobní asistence, služby na podporu fungující rodiny, prevence a aktivizační služby) (MPSV)

Populace stárne a přibývá seniorů, zvýšila se hranice věku odchodu do důchodu a toto vše souvisí s vícegeneračním soužitím a vnitřní solidaritou v rodině. Níže si přiblížíme, jaké druhy podpory a pomoci mohou rodiny od státu využít.

Příspěvek na péči

Příspěvek na péči se poskytuje osobám závislým na pomoci jiné fyzické osoby. Tímto příspěvkem se stát podílí na zajištění sociálních služeb nebo jiných forem pomoci podle zákona o sociálních službách při zvládnutí základních životních potřeb. Z poskytnutého příspěvku na péči pak tyto osoby hradí pomoc, kterou jim může dle jejich rozhodnutí poskytovat buď osoba blízká, asistent sociální péče, registrovaný poskytovatel sociálních služeb, dětský domov nebo speciální lůžkové zdravotnické zařízení hospicového typu.

Sociálně aktivizační služby jsou ambulantní a terénní služby, které jsou poskytovány osobám v důchodovém věku, zdravotně postiženým, ale také rodinám s dětmi. Tyto aktivity velmi zkvalitňují život celým rodinám. Služby zabezpečují například tyto činnosti:

- pomoc v domácnosti a s domácími pracemi
- doprovod a pomoc na úřadech, doprovod k lékaři, doprava uživatele v rámci daných činností
- zájmové, vzdělávací a volnočasové aktivity
- pomoc a podpora při cestování, procházkách a orientaci v terénu
- nácvik praktických dovedností, jako jsou nákup, vaření, praní, žehlení, osobní hygiena a práce na zahradě
- sociálně terapeutické činnosti a praktiky, které vedou k rozvoji a udržení osobních a sociálních vztahů
- podpůrné rozhovory a aktivity na zlepšení psychických funkcí jako tréninky paměti a edukační hry
- sociální a individuální poradenství (Jelínková, 2014)

Domácí zdravotnická péče

S touto péčí mám osobní zkušenost. Tato péče zahrnuje zdravotnickou a ošetrovatelskou péči. Je určena osobám, které již nepotřebují akutní zdravotní

lůžkovou péčí. Péče je poskytována například ve formě převazů, injekcí nebo různých odběrů. Zdravotnická péče je hrazena ze zdravotního pojištění. Pečovatelka dojíždí za nemocným do domácího prostředí nebo do pobytových zařízení sociálních služeb a to velmi pozitivně působí na jeho psychický stav.

Pečovatelská služba

Služba je poskytována za úhradu. Pečovatelka dlouhodobě dochází do domácnosti nemocného, zdravotně postiženého nebo nesoběstačného seniora a zajišťuje úkony, které si s ním domluví. Poskytuje například pomoc při osobní hygieně, pomoc s nákupy, úklidem, dovoz jídla, doprovod na úřady atd.

Pobytové služby

Dlouhodobé pobytové služby se poskytují osobám, jejichž situace vyžaduje pomoc jiné osoby. Mohou to být pobytové služby pro zdravotně (mentálně)postižené nebo domovy pro seniory. Služba obsahuje pomoc při zvládnutí běžných úkonů péče o vlastní osobu, pomoc při osobní hygieně nebo poskytnutí podmínek pro osobní hygienu, poskytnutí stravy, poskytnutí ubytování, výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti, zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, terapeutické činnosti, pomoc při prosazování práv a zájmů. Služba se poskytuje za úplatu.

Existují i pobytové služby v denních a týdenních stacionářích, které poskytují stejné služby jako dlouhodobé pobytové.

Odlehčovací služby

Odlehčovací služby jsou ambulantní nebo pobytové služby poskytované osobám se zdravotním postižením a seniorům, jejichž situace vyžaduje pomoc jiné osoby, o které jinak pečuje osoba blízká v domácnosti; cílem služby je umožnit pečující osobě nezbytný odpočinek. Služba obsahuje pomoc při zvládnutí běžných úkonů péče o vlastní osobu, pomoc při osobní hygieně nebo poskytnutí podmínek pro osobní hygienu, poskytnutí stravy nebo pomoc při zajištění stravy, poskytnutí ubytování, zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, terapeutické činnosti a pomoc při prosazování práv a zájmů. Služba se poskytuje za úplatu.

Tato služba je vhodná především pro rodiny, které se starají o seniora nebo zdravotně postiženého a jeho zdravotní stav se zhoršuje. Pro ošetřujícího člena rodiny je to

velmi psychicky i fyzicky náročné a potřebuje na nějaké období přestávku, může využít tuto službu. (MPSV)

Všechny výše uvedené služby mohou rodiny využít. Jak se stát stará o rodiny a jaké má cíle do budoucnosti? Budou se služby nadále zlepšovat? Odpovědi na tyto otázky, a zda stát bude více podporovat oblast sociálních služeb, budeme moci posoudit. V další kapitole si nastíníme rodinnou politiku v ČR.

5 Rodinná politika

Česká republika patří mezi státy s demokratickým režimem a v současné postmoderní společnosti si rodina zachovává vysokou hodnotu, přesto spoustu rolí přebírá stát. V sociální oblasti se stát především zaměřuje na oblasti podpory osob v nepříznivých životních situacích. (sociálně vyloučení, zdravotně a tělesně postižení, neúplné rodiny, rodiny s dětmi, seniory).

5.1 Definice rodinné politiky

Rodinná politika je ve své podstatě soubor aktivit a opatření za účelem podpory rodiny. Můžeme ji také chápat jako komplexní systém podpory rodin k posílení schopnosti plnit své přirozené funkce a dále je rozvíjet. Rodinná politika zasahuje do různých oblastí života společnosti (školství, zdravotnictví, trh práce bydlení). Musí, ale respektovat samostatné rozhodování rodiny i její autonomii.

Rodinná politika se soustřeďuje na podporu rodin ve výkonu jejich přirozených funkcí. Nesnaží se o přebírání těchto rolí a zasahování do vnitřního života rodin, rozdělení sociálních rolí v rodině. Vždy by měla pamatovat na všechny vývojové fáze rodin, stejně jako na jejich potřeby v konkrétních situacích. Jakákoli forma podpory rodiny od státu by neměla vytvářet závislost rodiny na státu. Stát musí poskytovat rodinám prostor pro svobodné rozhodování se například v oblasti, do jaké míry rodina individuálně zvolí poměr výdělečné činnosti a péče o děti. Stát ovšem musí zasáhnout v případě porušování lidských práv v rodině (domácí násilí, týrání dětí).

Rodinná politika je především politikou podpory instituce rodiny jako takové. Proto klade důraz na udržování vnitřní soudržnosti rodiny, včetně mezigeneračních vztahů a vazeb. Soběstačná rodina je předpokladem trvale se rozvíjející občanské společnosti.

Stěžejními oblastmi podpory, na které se rodinná politika v současnosti zaměřuje, jsou:

- podpora vytváření vhodných socioekonomických podmínek pro fungování rodin zaměřující se na: finanční zajištění rodiny, slučitelnost práce a rodiny podporou svobodného rozhodování rodin o způsobu zajištění péče o děti, v němž ani jedna z alternativ nebude znamenat sociální či finanční znevýhodnění, služby pro rodiny

- podpora všestranně vyhovujících rodinných a rodičovských kompetencí
- podpora institutu manželství a jeho společenské prestiže
- podpora rodin se specifickými potřebami
- podpora všech subjektů podporujících rodinu, jmenovitě zapojení krajů a obcí do rodinné politiky. (MPSV, 2004)

5.2 Cíle rodinné politiky

Obecným cílem rodinné politiky je v současné společnosti vytvořit prostředí přátelské rodině. Rodiče by měli své děti vychovávat s důrazem na důležitost hodnoty manželství, rodičovství a vlastní odpovědnosti za funkčnost a stabilitu rodiny. Dlouhodobým celospolečenským cílem je institucionální podpora zdravé funkční rodiny. Další cíle dle státní rodinné politiky jsou:

- usilovat o odstranění překážek, kterým jsou rodiny vystaveny a které ohrožují jejich stabilitu
- vytváření podmínek pro fungování rodin a všestranně je podporovat
- posilovat vědomí rodinných hodnot v celé společnosti
- posilovat vlastní zodpovědnost rodičů a členů rodin navzájem

Úspěšnost rozvoje rodinné politiky bude docílena zapojením všech aktérů. Mezi aktéry rodinné politiky řadíme:

- orgány státní správy na ústřední, regionální místní úrovni,
- orgány samosprávy na regionální a místní úrovni
- občanský sektor (nestátní neziskové organizace, odbory apod.)
- komerční sektor (např. zaměstnavatelé, poskytovatelé komerčních služeb)
- odborníci (akademická, vědecká a výzkumná sféra)
- vzdělávací instituce, média
- širokou občanskou veřejnost (zejména rodiny a její jednotlivé členy)

Pro rodinné kroky budou prováděny a směřovány k podpoře vytváření příznivých socioekonomických podmínek zaměřujících se na finanční podporu rodiny, slučitelnost práce a rodiny, podporu zkvalitňování vztahů v rodině a na oblast podpory rodin se specifickými potřebami a podpory. Vláda chce do této rodinné politiky zapojit kraje a obce. Velmi se mi líbí nová zákonná opatření na zřizování dětských skupin a nové daňové úlevy pro rodiny s dětmi od roku 2015. (MPSV)

6 Shrnutí teoretické části

V teoretické části jsem využila poznatků a zkušeností získaných ze studia odborné literatury, statí a článků publikovaných v různých časopisech či na webových stránkách zabývajících se sociální problematikou. Snažila jsem se citovat z mého pohledu nejzajímavější a nejpřínosnější názory odborníků. Nejvíce mě zaujaly knihy sociologa Iva Možného, s jehož názory jsem se často ztotožnila, a proto jej ve své práci nejvíce cituji. Zaujaly mě i práce F. Singly, též jsem z nich často vycházela.

Z mého pohledu jsem se v teoretické části své práce pokusila vysvětlit a popsat co nejsrozumitelněji pojmy a termíny důležité pro pochopení a objasnění problematiky, jíž se ve své diplomové práci zabývám. Jde zejména o vysvětlení pojmů solidarita a subsidiarita. Co vůbec si pod nimi členové vícegeneračních rodin představují? Proč vlastně začali žít společně? Uvědomují si, že je nebo bude nutná vzájemná pomoc? Jsou pak děti ochotny a schopny rodičům v případě potřeby pomoci a naopak? Protože jsem se snažila zachytit vývoj a proměny v rodině napříč generacemi a staletími, bylo též důležité objasnit, co znamená termín rodina, jaké jsou její typy a funkce a samozřejmě co rozumíme pod pojmem generace. Je tedy rodina stále základ lidského společenství a je také pevným bodem v životě člověka? Jak na sebe vzájemně pohlížejí jednotlivé generace? Jsou k sobě tolerantní a společný život cítí jako obohacení nebo spíše jako zátěž? Jak se mění solidarita v rodině v běhu času?

V souvislosti s vývojem moderní společnosti má stát stále větší vliv na fungování a život každé rodiny. Možná budeme ve stáří nuceni využít sociálních služeb. Pokud ano, budeme schopni je např. zaplatit? A nabízí se i otázka soukromí. Budeme schopni přijmout pomoc od cizího člověka, nechtěli bychom u sebe raději někoho z rodiny? Snaha státu směřuje k upevňování stability rodiny, posilují se rodičovské kompetence a nejvíce jsou podporovány rodiny se specifickými potřebami.

7 Metodologie

V teoretické části jsem se věnovala vymezení pojmů souvisejících s tématem rodiny a soužití generací. Všechny uvedené informace mi pomohou zodpovědět hlavní cíl mé magisterské práce. Zvolila jsem téma mezigenerační solidarity ve vícegeneračních rodinách žijících společně. Mým úkolem je analyzovat, jakým způsobem funguje mezigenerační solidarita ve vícegeneračních rodinách žijících společně, jaké faktory to ovlivňují a zda tyto rodiny v budoucnosti plánují využití sociální pomoci.

Chci zjistit, jak je vícegenerační soužití vnímáno jednotlivými aktéry takového soužití – tedy přímými účastníky, a to napříč generacemi. Jedná se o přínos pro jejich život, či mají pocity zátěže a omezování, a to i přesto, že jde o život s jejich nejbližšími

Ve svém výzkumu jsem se rozhodla použít kvalitativní metodu. Kvalitativní výzkum se snaží rozkrýt a reprezentovat to, co lidé říkají, jak určitou věc prožívají. Kvalitativní výzkum bude probíhat v jejich přirozeném prostředí v jejich domácnostech.

Hlavní cíl jsem rozdělila do třech dílčích cílů. Z metod empirického výzkumu jsem vybrala metodu rozhovoru. Odpovědi jsou zjišťovány polostrukturovaným rozhovorem, který vychází z předem připravených tazatelských otázek. Otázky byly otevřené a každý informant sám rozhodl, jak se k odpovědi postaví.

Rozhovory byly uskutečněny v průběhu června 2014 – září 2014, a to s pěti rodinami. Mohu konstatovat, že jsem byla vždy přijata kladně, mírný negativismus jsem z počátku cítila u „mužské části“ rodin. Je možné, že důvodem byl fakt, že jsem žena a dle mého úsudku (a pozorování) by muži zřejmě měli větší důvěru vůči tazateli muži. Ženy byly mnohem otevřenější a v mnou vybraném vzorku respondentů to byly ony, které více vnímaly soužití generací ať už pozitivně či negativně.

Rozhovory se uskutečňovaly u informantů v jejich domácím prostředí s každým zvlášť. Před začátkem rozhovoru jsem informanty ubezpečila, že odpovědi jsou anonymní a jimi poskytnuté informace budou použity pouze pro můj výzkum. Při rozhovoru jsem použila i nestrukturované pozorování. Zajímala jsem se o to, zda

jsou roztržiti, klidní. Zajímavým poznatkem bylo, že mladší generace měla kratší odpovědi než generace starší. Rozhovory byly nahrávány na diktafon.

Hendl se domnívá, že „*Výhodou kvalitativního přístupu je získávání hloubkového popisu případů. Nezůstáváme na jejich povrchu, provádíme podrobnou komparaci případů, sledujeme jejich vývoj a zkoumáme příslušné procesy. Citlivě zohledňujeme působení kontextu, lokální situaci a podmínky*“. (Hendl, 2008, s. 51)

Nevýhodu ovšem spatřuje v tom, že výsledky tohoto výzkumu představují sbírku subjektivních dojmů a také to, že se tážeme omezeného počtu informantů. Výsledky mohou být ovlivněny i vztahem výzkumníka a informanta a jejich osobními preferencemi. Švaříček dodává že, „*Badatel by nikdy neměl používat strategii „domýšlení si“ či „doplňování“ dat. Výzkumník by měl pracovat jen s těmi informacemi, které získal, a neměl by vkládat do úst účastníků výzkumu svoje myšlenky*.“ (Švaříček, 2007, s. 40)

Strukturu mého výzkumného souboru tvoří pět rodin. Z nich dvě rodiny žijí ve společné domácnosti, tzn. společné sdílení např. kuchyně či koupelny. Ostatní rodiny žijí ve vícegeneračních domcích, tedy „pod jednou střechou“, ale „hospodaří“ ve svých vlastních domácnostech. V každém z pěti případů je každodenní kontakt jednotlivých členů všech generací nevyhnutelný a vlastně i potřebný pro fungování tak velkých rodin.

Pro zpracování výsledků výzkumu jsem použila metodu „vytváření trsů“. Získaná data z rozhovorů jsem převedla do písemné podoby a upravila pro další zpracování. Spjovala jsem určité výroky do skupin podle podobnosti nebo překryvu. Tato srovnávací metoda byla pro můj výzkum nejvhodnější.

V tabulce operacionalizace uvádím otázky, které vyplynuly z teoretické části práce.

Tabulka 1 Operacionalizace dílčích výzkumných otázek

Dílčí cíl	Výzkumná otázka	Výzkumný vzorek	Tazatelské otázky
DC 1 Zjistit, jak ve více-generační rodině funguje solidarita, očima příslušníků vybraných rodin.	Co pro jednotlivé členy vícegenerační rodiny znamená solidarita, proč se rozhodli pro vícegenerační soužití.	Vícegenerační rodiny	1) Jaký je důvod vašeho společného soužití („pod jednou střechou“)? 2) Jakým způsobem si v rodině vzájemně pomáháte? 3) Jak řešíte případné neshody? 4) Došlo někdy k takovému konfliktu, že jste zvažovali změnu bydlení?
DC 2 Zjistit, jak vícegenerační rodiny pohlíží na sociální pomoc a na její případné využití v budoucnosti.	Je ve vícegeneračních rodinách sociální pomoc očekávána, starší generací? Je mladší generace schopna se o rodiče postarat sama nebo plánuje využití sociální pomoci?	Vícegenerační rodiny	5) Jaká je Vaše představa o vzájemné pomoci generací ve Vaší rodině ve stáří, příp. v nemoci? 6) Přípouštíte možnost využití pomoci sociálních služeb nebo státních zařízení nebo jste schopni se o sebe v rodině postarat sami? 7) Umíte si představit, že do vašeho soukromí zasáhne svou pomocí sociální pracovník, pečovatelka?
DC 3 Zjistit, jaké faktory ovlivňují změny vzájemné solidarity v rodině očima jejich členů.	Jak vidí změnu solidarity (vzájemné pomoci) v rodině starší a jak mladší generace?	Vícegenerační rodiny	8) Myslíte si, že se změnila a mění vzájemné vztahy mezi generacemi v rodině (vzájemná solidarita)? 9) V čem vidíte příčinu změny? 10) Co by mohlo přispět k upevnění solidarity ve vícegenerační rodině? 11) Je pro Vás vícegenerační soužití obohacující nebo Vás spíše omezuje?

Tabulka: 2 Seznam informantů

	Informanti	Druh bydlení
Rodina první	Matka 70 let Dcera 45let	Společný dům
Rodina druhá	Matka 82 let Dcera 56 let	Společný dům
Rodina třetí	Matka 55let Syn 30 let	Společný dům
Rodina čtvrtá	Otec 48 let Dcera 22let	Společný byt
Rodina pátá	Matka 46 let Dcera 25 let	Společný byt

8 Empirická část - Výsledky výzkumu a interpretace získaných dat

8.1 Dílčí cíl první: Zjistit, jak ve více-generační rodině funguje solidarita, očima příslušníků vybraných rodin.

Chtěla jsem zjistit, proč začali společně žít rodiny rodičů a rodiny jejich dětí. Z odpovědí na první otázku vyplývá, že důvodem společného soužití byl ve většině případů problém získat bydlení pro „mladé“. V některých případech bylo nutné velmi dlouho čekat na přidělení bytu (ať už podnikového či např. městského), jiní neměli ani tuto šanci, pokud se nechtěli odstěhovat tam, kde byla situace s přidělováním bytu příznivější. Pouze v jednom případě šlo o dohodu rodičů s dcerou, která se rozhodla pečovat o postiženého bratra. Je možné, že zde sehrála roli i skutečnost, že tři z mých informantů bydleli v domech, pocházeli z vesnice a bylo snazší si bydlení „dobudovat“.

Soužití jako řešení bytové otázky

V průběhu praktické realizace výzkumné části mé práce jsem narazila na několik témat, která byla, dle mého názoru, zajímavá a důležitá pro pochopení důvodů vícegeneračního soužití a tedy i pro mou práci. Jedná se o rodiny, jejichž soužití (mimo jedné), trvají již více než deset let. Setkala jsem se např. s rodinou, která měla ve své době typický problém, jak vysvětlila starší žena – matka a babička: *„Dcera byla těhotná, ve čtvrtém ročníku střední školy, před sebou maturitu“*. V takových případech bylo třeba zvládnout přípravu na mateřství a partnerský život – se vším všudy. Tedy i se starostí o bydlení. *„Po zvážení všech možností jsme mladým nabídli možnost přístavby k našemu rodinnému domu. No, a oni s tím souhlasili, od té doby bydlíme společně“*. Dříve bylo celkem typické, že takto mladí lidé zůstávali bydlet, byť i prozatímně u rodičů některého z partnerů. Bylo-li to nutné, pak se společnými silami zajistilo zázemí pro nově vznikající rodinu a zároveň podmínky pro zdárné ukončení studia. *„My zatím nic nepotřebujeme, s dcerou se vždy domluvíme“*. To vše se obecně mladým lidem dařilo lépe s pomocí rodičů. Ti, kteří s takovou pomocí a podporou souhlasili se vlastně „upsali“ k vícegeneračnímu soužití se všemi pozitivy i negativy. *„Přistavěli jsme a bydlíme tady už dvanáct let. Pomáhali s dětmi, až to bude potřeba, pomůžeme jim“*

Negativně lze jistě vnímat určitou nesvobodu rozhodování v životě mladé rodiny, která je stále „na očích“ rodině rodičů. Rodičů, kteří vlastně vědí téměř o každém kroku „mladých“: *„Když někam jedou tak jim řeknu o nákup, oni mi vždy nakoupí“*. Přesto je pro někoho silné zakořenění důvodem neměnit bydliště a zůstat v dennodenním soužití s nimi. Nemusí se jednat o „chorobnou“ závislost na rodičích. Může to být také pocit určité odpovědnosti k tomu, co vytvořili naši předci a co nechceme, aby časem zchátralo, proto je pro některé lidi důležité společně bydlet a později převzít to, co rodiče zanechali. *„Nikdy jsem nechtěl bydlet jinde, táta to postavil a pracoval tu a já budu pokračovat. Máme tu bydlení, máma nám pomohla s dětmi. My zase pomůžeme jí. Už to také trochu potřebuje“*.

Soužití a neshody

I přes rozhodnutí o společném bydlení a při zvážení výše uvedených pro a proti čas od času dochází k neshodám a vzájemným výměnám názorů mezi osobami žijícími ve vícegeneračním soužití. *„Máma mi stále říká, že jsou děti nepořádné, neuklízejí po sobě“*. Jedná se o přirozený jev, neboť společné dlouhodobé sdílení některých prostorů v domě, zahrady, garáže apod. může vést k rozdílným názorům na jejich využívání, údržbu atd. *„Potřebuju, aby mi zeť odvezl ze zahrady dřevo, říká, že nemá čas, já myslím, že se mu nechce“*.

Je zcela zřejmé, že dvě generace znamenají dva názory. A v případě vícegeneračního soužití je nutné najít kompromis, který je přijatelný pro obě rodiny. Běžný život členů rodiny a vzájemná potřeba každého z nich však nedovoluje příliš hluboké rozpory. Pokud by ve výsledku nebyla dohoda, není možné ani společné soužití pod jednou střechou. *„Já jsem nechtěl žádnou zeleninu, zahradu mám rád to jo, v bytě bych žít nechtěl, ale chci si tam dát okrasné keře. Tchán chce zase brambory. Nebýt manželky, tak se snad nedohodneme, tak jsme si zahradu rozdělili. Chce, aby to bylo podle něj. Jednou ale budeme muset všechno obstarat“*.

Vzájemná pomoc (solidarita) generací

Potřeba pomoci je většinou vzájemná, nejdříve pomáhají staří mladým, nejčastěji s výchovou dětí, později je třeba pomáhat starší generaci, která s přibývajícím věkem postupně ztrácí síly zvládnout např. péči o domácnost či o svou osobu. I péče o blízkou osobu může být důvodem společného soužití generací. *„Dcera nám slíbila, že se postará o svého bratra, on je syn postižený. Proto dcera nemůže bydlet jinde.“*

Bydlí s rodinou, v našem domě. Všechno máme dohromady“. Mnohem snadněji se pak dají řešit problémy, které taková péče přináší. *„Naši se o sebe ještě postarají, ale stárnou“.* Oč je jednodušší sejít jedno patro v domě a připravit jídlo či pomoci s vykoupaním tomu, kdo to potřebuje, než dojíždět na jiné, vzdálenější místo. *“Pomáhám jim se vším, o bratra se starám zcela, oni by to už nezvládli, nechodím ale do práce, to nejde.“* Při potřebě dennodenní pomoci v podstatě nelze mít zaměstnání, na starost svojí vlastní rodinu a k tomu zajišťovat péči pro své blízké, kteří žijí na jiném místě. Možným řešením by bylo přestěhování. Ne vždy je to ale možné. Na tento způsob řešení situace je pohlíženo spíše skepticky. S možností přestěhování se může vázat nespokojenost hlavně přestěhovaného – naprostá ztráta soukromí a důvěrně známého prostředí.

Částečně negativní pocit se dá očekávat i od rodiny domácí – také ve spojitosti s určitou ztrátou soukromí a změnou zaběhnutých pravidel v životě rodiny. Představitelé starší generace si téměř neumí představit, že by mělo v jejich letech dojít na stěhování, je to pro ně příliš velká změna. Opačný případ přestěhování mladých k rodičům je vlastně jen opakem, ale stále se jedná o velkou změnu v životě obou rodin. V tomto případě snad ještě složitější, neboť jde většinou ještě o další generaci – vnoučata. V souvislosti s tím se nabízí otázka změny např. školy, u rodičů zaměstnání, což v současné době vysoké nezaměstnanosti, je poměrně velký problém. Z tohoto pohledu vychází soužití generací pod jednou střešou jako jednoznačně vhodné.

Společné bydlení by také mělo přinášet úspory z pohledu finančního – samozřejmě pokud společné bydlení „funguje“. Není výjimkou, že mladé páry bydlí u rodičů, protože se snaží uspořít co nejvíce finančních prostředků k pořízení bydlení. *„My jsme jim bydlení nabídli, ať si něco ušetří. Ale není to s nimi jednoduché“.* Nelze předpokládat, že si takto pomohou k vlastnímu domu nebo bytu, ale praxe ukazuje, že jde jen o překlenovací čas, než je dům či byt zakoupen (např. pomocí hypoték).

Soužití generací v tomto případě není jednoduché, neboť všichni zúčastnění vědí, že je jen dočasné, chybí zde určité zábrany na obou stranách, hlavně se jedná o zábrany komunikační. *„Mladí nic neudělají, neuklidí ani chodbu. Jsou stále zavřeni ve svém pokoji. My po nich nic nechceme, teda peníze. Ale uklízet by mohli“.* Protože u rodičů není společné bydlení natrvalo, mladí lidé si často dál žijí svým bezstarostným životem. Spíše to vypadá jako by do stávající rodiny jen přibyl jeden člověk. *„Když*

se pohádám s mamkou tak jdu spát ke kamarádce. Těším se, až se odstěhujeme“. Pokud mladí lidé bydlí u rodičů, byť dočasně, ve společné domácnosti, nelze se zřejmě vyhnout názorovým střetům. Je velmi náročné takové situace vyřešit k oboustranné spokojenosti. Z výše uvedeného je patrné, že společné soužití může mít i formu dočasnou. Tento způsob může ale klást vyšší nároky na všechny, kteří jsou součástí takového soužití. Mladí ještě nemají pocit, že by měli rodičům pomáhat. Zde se však nejedná o klasickou pomoc starým rodičům, ale spíše o pomáhání v rámci přirozeného chodu domácnosti.

8.2 Závěr dílčího cíle jedna

Z mého šetření vyplynulo, že pokud jsou senioři ještě soběstační, nepotřebují a ani zřejmě nepožadují příliš pomoc od svých dětí a jejich rodin. Snaží se své věci obstarat sami svými silami. Z rozhovorů jsem však vycítila, že až „přijde čas“ a bude pomoc třeba, uvítají jí. Jeden případ však byl jiný, a to rodina s postiženým synem a dcerou, která se o něj stará. To je však jasně dáno odlišnou životní situací ženy – dcery, která nepracuje, což ani při **péči o postiženého bratra** a do budoucna o dva seniory jinak není možné. Zde mi bylo sděleno, že dcera pomáhá, resp. zajišťuje všechny běžné denní činnosti spojené s chodem domácnosti a rodiny vůbec. Předpokládala jsem, že se mladé rodiny budou více angažovat v pomoci starším, ale na druhou stranu, senioři zatím žádnou velkou moc nevyžadují.

Z odpovědí je zřejmé, že zatím převládá **pomoc rodičů dětem**, je to přirozené, že, děti, i když dávno dospělé, jsou pro rodiče stále dětmi a dětem je třeba pomáhat. Je však nutné si uvědomit, že v průběhu času se pozice postupně vymění a pomoci bude třeba rodičům. Podstatné ovšem bude, zda **vzájemné vztahy** budou stále na takové úrovni, aby vyhovovali všem zúčastněným a dospělo se k jejich všeobecné spokojenosti. Ze zkušenosti vím, že např. rozhodnutí o tom, kdo bude v rodině jednou dědit, dokázalo zničit i ty zdánlivě velmi pevné rodinné svazky.

Celkově se mi dostalo odpovědí, které jsem tak trošku očekávala, hlavně proto, že i já se svou rodinou žiji ve vícegeneračním soužití a sama vím, že k určitým neshodám dochází. To je samozřejmě přirozené, neboť se pod jednou střechou střetávají názory minimálně dvou, v mém případě již tří generací obyvatel našeho domu. To s sebou musí nutně přinášet jisté, hlavně komunikační obtíže. Jemně řečeno, dochází k nedorozuměním a ta je třeba řešit a často velmi rychle. Nelze nekomunikovat a nedohodnout se. např. Kdo bude zajišťovat topení v domě.

Je jasné, že se **konflikty**, i když někdy jen malé, nikomu nevyhýbají, je poměrně těžké najít určitou rovnováhu ve vztazích, dodržovat taková pravidla soužití, aby nikdo „netrpěl“, mít k rodičům úctu a zároveň s sebou nenechat manipulovat, protože už nejsme děti. Společné bydlení vyžaduje velkou dávku tolerance a trpělivosti, a to ode všech zúčastněných.

Co tedy pro jednotlivé členy vícegenerační rodiny znamená **solidarita** – určitě je na prvním místě vzájemná pomoc. Informanti hovořili o společném soužití jako o vzájemném obohacení, byť takový způsob života není vždy jednoduchý a to pro všechny, kteří se na něm podílejí v rámci jedné rodiny. Z mých dosavadních zjištění vyplývá, že zatím převažuje pomoc rodičů dětem - tedy v případě, že rodiče ještě pomáhat mohou. Bylo mi však jasné, že postupně, hlavně rodiče, přemýšlejí o opačné pomoci, o tom co budou v budoucnu potřebovat a počítají s pomocí právě dětí a jejich rodin, které s nimi žijí.

Z otázek, které jsem pokládala informantům, vyplynulo, že, jak je již uvedeno výše, solidarita ve vícegenerační rodině znamená hlavně pomoc. A to jakákoliv, pomoc s dětmi, pomoc finanční, pomoc fyzická. Jedná se o to, aby si členové takových rodin vycházeli vstříc ve svých požadavcích na **vzájemné soužití**. Život „pod jednou střechou“ by měl mít svá pravidla, určené mantinely, za které by nikdo neměl zacházet. Ovšem počítá se způsobem jisté „účasti“, tedy v případě potřeby je nutné, aby nastoupili členové rodiny, kteří „mohou“. Nemluví o tom, ale jedná se o jakési nepsané pravidlo: „já nemohu, musíš ty (musíte vy)“. Je celkem přirozené, že rodiče očekávají pomoc od svých dětí, tak jako bylo přirozené, že jim rodiče pomáhali nebo ještě pomáhají.

8.3 Dílčí cíl druhý: Zjistit, jak vícegenerační rodiny pohlíží na sociální pomoc a na její případné využití v budoucnosti.

V průběhu celého svého studia jsem v rámci praxí navštívila domov důchodců i seniory žijící doma, ve svém prostředí. Nikdy jsem neslyšela, že by někdo odmítl pomoc. A to jak pomoc rodiny, tak pomoc sociálních pracovníků. Nyní při rozhovorech pro diplomovou práci jsem se ve svých starších poznatcích utvrdila.

Děti a péče o rodiče

Stejně jako není snadná péče o malé děti, není snadná péče ani o rodiče. U nich je situace složitější hlavně z pohledu postupujícího věku. Reálně se dají očekávat obtíže s hybností, u některých dochází postupně i ke zhoršení psychického stavu. Není výjimkou stařecká demence či progresivní Alzheimerovy nemoci. Pak je zbývající rodina v poměrně těžké situaci a péče o takto postižené rodiče je velmi náročná a časem bývá i nemožná. „*Když bych nemohla už já, brala bych co je dostupné, co by mi zbývalo, kdyby měli třeba alzheimera, tak asi do ústavu*“.

Možnost profesionální péče

Ve chvíli kdy rodina již péči nezvládá, si většinou starý člověk už neuvědomuje, že bude muset být přikročeno k další pomoci – nejčastěji od státu. V takové situaci je třeba umístit seniora např. do domova pro seniory či jiného ústavního zařízení, v lepším případě zajistit mu pečovatelskou pomoc na potřebnou dobu doma. Zde se však setkáváme s problémem jak vše ufinancovat. Jistě, někteří mají příspěvky na péči, přesto pomoc pečovatelky v domácí prostředí je poměrně drahá záležitost, nemluvě o množství často velmi drahých léků, které senioři v menší či větší míře užívají. „*Myslím, že stát by měl zařídit starým a nemocným lidem dostupnou pomoc a uvítala bych například pomoc pečovatelky, vždycky je to o penězích, pokud je budu mít, můžu o ně pečovat sama, pokud ne budu je muset dát do nějakého ústavu, ale toho bych se teda nechtěla dočkat*“. Dotazovaní ze skupiny „dětí“ se vyjádřili téměř jednoznačně, o rodiče se postarat chtějí, ale...hned na druhém místě po pomoci rodičům byla starost o vlastní zaměstnání, o co nejklidnější chod vlastní rodiny o zajištění vlastních dětí, atd. Zkrátka dnešní doba není příliš nakloněna péči ať už o děti či rodiče. „*Určitě se o rodiče postarám doma, ale babička mi říkala, že si nepřeje, abychom se o ni starali na úkor práce a dětí*“.

Pomoc sociální služby

O tom, že bývá využívána pomoc pečovatelek, jsem se přesvědčila během mého studia při návštěvě domova pro seniory, kdy tento zajišťoval i pečovatelské služby. Jednalo se však o pomoc menších rozměrů, dovoz oběda, dovoz vypraného a vyžehleného prádla, doprovázení k lékaři nebo třeba nákup do domácnosti. Nezaznamenala jsem, případ, kdy by bylo využíváno péče např. dopoledne, než se domů vrátí někdo z rodiny a péči převezme. *„Pokud to bude v mé moci, určitě se o rodiče postarám, určitě je nikam nedám, spíš bych uvítal pomoc docházející pečovatelky“*. Jak dalece jsou ale lidé ochotní ve svém bytě či domě „snést“ někoho cizího? Musí být nastolena přesná a přísná pravidla nebo lze vše postavit pouze na důvěře v člověka, který nám poskytuje službu. Jistě, vše musí být smluvně zajištěno a domluveno, ale bez vzájemného porozumění nelze dosáhnout co nejlepších výsledků a tedy spokojenosti zúčastněných stran. Pečovatelka se většinou stává součástí nejen života seniora ale i celé rodiny.

Pomoc od dětí

Děti se v pomoci rodičům snažily a chtěly jim poskytnout mnohdy až nadstandardní služby (dovoz matky ke kamarádkám na návštěvy apod.), samozřejmostí byly nákupy a pomáhání na zahradě či v domácnosti – někdy i za cenu nepochopení rodičů (oni to přece dělají jinak). Pokud by však došlo k rozhodování, zda odejít ze zaměstnání a plně pečovat, již tak samozřejmě nikdo neodpovídal. Naopak, velmi opatrně bylo naznačeno, že v úvahu připadá i ústavní zajištění péče. Byť bylo zřejmé, že nikdo z dotazovaných, jak děti, tak rodiče z této varianty neměl radost. *„Pokud by nebylo zbylí.....“*. Naopak s přijetím pečovatelky by v podstatě neměl problém nikdo, pouze byly připomínky k možnosti výběru takové osoby, projevil se zde obavy z narušení soukromí či schopnosti akceptovat někoho cizího doma. V závěru však bylo zřejmé, že tato varianta péče je pro všechny přijatelnější než umístění seniora do pečovatelského zařízení. Jak bylo v jedné rodině hezky poznamenáno: *„Ať děti vidí, že o babičku a dědu je také třeba se starat, patří přece k nám. Oni je také hlídali, když byly malé a my jsme to potřebovali“*. Je pravdou, že jsem při svém šetření často pomyslela na vlastní velkou rodinu a jinou péči si umím představit pro rodiče. Ale i já budu možná někdy takovou pomoc potřebovat a takové myšlenky se zcela vědomě snažím potlačit, proto je mi jasné, že rodiče se také snaží do poslední chvíle být soběstační, nechtějí ukázat, že něco již nezmohou. *„Ano, ale pouze do míry, kdy*

bude zachována moje soběstačnost, tedy např. donáška obědů, drobná výpomoc, doufám, že umřu včas“.

Jak do budoucna?

Rodiče od svých dětí neočekávají naprostou oddanost, je jim jasné, že dnešní poměry ve společnosti nejsou přílišné péči o blízké nakloněny. Ztráta zaměstnání je velkým strašákem pro střední generaci či pro ty, kteří mají odpracovat ještě několik málo let před nástupem do starobní penze. Chápou, že to jak ve většině pomáhali dětem s jejich dětmi – vnoučaty, bylo často právě proto, aby mladí rodiče nepřišli o zaměstnání.

Spíše než péči očekávají tedy senioři pomoc s pracemi okolo domácnosti a domu či bytu. V péči o sebe sama jsou zdrženlivější, jde pro ně o intimní záležitost a daleko více toto vnímají jako neschopnost. S pomocí sociální pracovnice by pro ně některé úkony nepřipadaly v úvahu – jedná se hlavně o zajištění osobní hygieny. Raději by se svěřili do rukou některé z žen v rodině.

8.4 Závěr dílčího cíle dvě

Lze konstatovat, že nikdo **pomoc** a zájem rodiny neodmítl, jde o to, v jaké míře lze pomoc a péči aplikovat **vlastními silami**, a kdy už to není možné. Bylo zřejmé, že respondenti si stále ještě uvědomují své možnosti a své meze. Je otázkou jak dlouho budou toto schopni vnímat a posléze budou na určité hranici schopní říci, že už větší pomoc potřebují a nemusí to nutně být pomoc rodiny. Budou tedy připraveni **přijmout do rodiny** někoho dalšího, kdo zajistí jejich potřeby na profesionální úrovni a zde pozor, budou to služby placené.

Rodiny si doposud v dosavadní péči o rodiče vedly dobře, nebyla zatím totiž řešena otázka opuštění zaměstnání a vše bylo ve vzájemné shodě. Do budoucna byla nejčastěji zvažována **péče** s přispěním **sociální pracovnice**. Nikdo nebyl v zásadě proti, nic negativního vůči takové pomoci z rozhovorů nevyplývalo – spíše se jednalo o obavy ze změny. Reálně však děti uznávaly, že by jim taková pomoc v péči o rodiče usnadnila život. Rodiče příliš nepředpokládají **stoprocentní zajištění pomoci** od svých dětí. Chápou, že mají odpovědnost za své děti a těm musí věnovat mnoho času a energie. Ovšem to neznamená, že jsou ochotní být odsunuti „na druhou kolej“. Jisté požadavky na své dospělé děti mají. Jak bylo uvedeno výše, zajištění nákupů, údržba domu nebo bytu. Ale rozhodně jim nechtějí být „na obtíž“.

Ve společném soužití generací je nutné dodržovat princip respektování nezávislosti. Systém výměny pomoci musí zachovat rodičům i dětem jejich místo. (De Singly, 1999)

8.5 Dílčí cíl třetí: Zjistit, jaké faktory ovlivňují změny vzájemné solidarity v rodině očima jejich členů.

O tom, že by rodiče mohli být „na obtíž“, se dříve příliš nepřemýšlelo. U většiny rodin fungoval jakýsi smysl pro povinnost a bylo jasné, že až „přijde čas“, o rodiče se děti postarají. Lidé se nemuseli stresovat obavou ze ztráty zaměstnání a v klidu se věnovat potřebné péči. Naopak, v současné době jsou lidé mnohem častěji než dříve svazováni obavou o své zaměstnání. To vyplynulo i z mých šetření. Nikdo neřekl, že by se nechtěl postarat, ale možnosti opustit práci ve středním až předdůchodovém věku nebyl nakloněn vlastně také nikdo. Není jednoduché se takto rozhodnout, zvláště, když má rodina např. studující děti.

Vzhledem ke zvýšení věku odchodu do důchodu se ani nelze spolehnout, že se pak o starší generaci bude možné postarat. Pokud má např. dcera pracovat do cca šedesáti let, pak její matce může být odhadem osmdesát a již deset let může péči potřebovat. To je jen velmi zjednodušený příklad. Přesto lze poukázat na to, že dcera by ve věku zhruba padesáti let měla opustit zaměstnání a věnovat se péči o matku. Doba takové péče však může být různě dlouhá a v případě, že skončí před určeným odchodem do důchodu, bude mít dcera velký problém – zaměstnání. Staří lidé vesměs nechtějí svým dětem přidělovat starosti, a jak již bylo uvedeno výše „nechtějí být na obtíž“. Ale upřímně si musíme přiznat, kdo z nás si představuje stáří bez rodiny a v cizím prostředí?

Vzájemné vztahy

Co znamená slovo rodina, ví každý z nás. Hlavně však jde o pocity jistoty a bezpečí, které by rodina měla svým členům poskytovat. Vzájemné vztahy se utvářejí od narození a velmi záleží na výchově, pravidlech, ale i potřebách jednotlivých členů v rodině. Nepostradatelná je tolerance a slušnost. „*Změna je ve vzájemné úctě, my bychom si nedovolili k rodičům to, co si dnes dovolí. Chybí respekt k rodičům*“. Asi si nikdo z nás nepředstavuje, že bychom měli zase začít rodičům vykat. Samozřejmě by ale měla být slušnost. A to i k vlastním dětem. Mladí rodiče si neuvědomují, že

tak jak se chovají ke svým dětem, budou se jednou chovat děti k nim. Proto je třeba je ke slušnosti a ústě vést. *„Ano, je to dané dnešní zkaženou dobou, jen si užívat, touha po penězích, ale vážit si rodičů a chovat se k nim slušně už ne“*. Zvláště ve společném soužití je třeba vzájemné tolerance v daleko vyšší míře. Dennodenní setkávání je zde nevyhnutelné a provází ho jak prosazování vlastních názorů, tak umění ustoupit.

Příčiny změn vzájemných vztahů

Tolerance je zřejmě nejdůležitější pro spokojené soužití více generací pod jednou střechou. Bohužel právě té začíná být ve vztazích nedostatek, což může být příčinou vzájemných sporů a hádek. Mladí si chtějí zařídit život dle svých představ, vychovávat své děti jak uznají za vhodné a jen neradi naslouchají radám rodičů. Naopak rodiče mají tendence své již dospělé děti stále vychovávat a vést, mají problém uznat jejich vlastní teritorium a nepřekračovat meze. *„ S dcerami jsme spíše kamarádky a máme otevřený vztah, ale za určitou hranici nezajdou, to já s mamkou nemám“*.

Současná uspěchaná doba příliš nepřeje respektu k přáním a pocitům druhých. Děti často nemají vytvořený pevný vztah s rodiči ani prarodiči. Dospělí upřednostňují, a to lze pochopit, zaměstnání, ve kterém leckdy tráví většinu dne a děti bývají samy a společnost jim dělají počítače, tablety nebo telefony. *„ Životní shon, nervozita, neustálý stres a celkově změna vztahů mezi lidmi k horšímu. Všude v médiích, v hrách je samé násilí“*

Na „pěstování“ vztahů vlastně není čas. Nemám čas – jedná se o jakési zaklínadlo, tak se omlouvají často rodinné problémy, které mohou vyústit i v zoufalé činy. Nejsou výjimkou útky dětí z domova nebo nedostatečná péče o rodiče. Pokud ale není od mala v člověku pěstována úcta k druhému, pak se jen těžko můžeme těšit na to, že se o nás děti jednou postarají. Tak jak se ke svým rodičům chováme my, tak se jednou budou chovat naše děti k nám, co jim ukážeme jako vzor, to si odnesou do svého života. Proto jsou vzájemné přátelské a klidné vztahy v rodině, tak důležité. To je také dobré vštěpovat našim dětem. *„Nedokážu to posoudit, jsou velké extrémy a podle mě jsou nejvíce problémové rozvrácené rodiny, mění se společnost, vše je teď o penězích“*. Ano, peníze, a pak také strach o zaměstnání, to jsou neuváděnější obavy lidí, když zvažují, zda se o své rodiče budou moci postarat. Soužití pod jednou střechou však pomoc a zajištění ve stáří předpokládá.

Obohacení či omezení

Vzájemná pomoc by měla být pro jednotlivé členy rodiny obohacující, mělo by dojít k upevnění vztahů mezi generacemi. Jak bylo uvedeno výše, děti se správně mají učit od svých rodičů, a v případě vícegeneračního soužití by se měly naučit úctě a slušnosti k prarodičům a obecně tedy ke starší generaci. Někdy však lze soužití považovat za omezení. „*Soužití s prarodiči je velkým přínosem pro vnoučata, ale velmi náročné na manželské vztahy.*“ Samozřejmě, tolerance je vlastně určité omezení, přizpůsobení se, alespoň částečně, podmínkám života někoho dalšího. Dá se předpokládat, že pokud prarodiče již hůře slyší, budou asi více křičet nebo např. televize bude nastavena velmi hlasitě. A naopak, jsou-li v rodině malé děti, také mohou křikem rušit starší generaci. Takových příkladů bychom našli desítky, vlastně vše, na co pomyslíme má dvě strany, a ve společném soužití je nutné najít rovnováhu. Nepříliš se vzájemně omezovat, ale nezabřednout až do nezájmu o druhé. „*Jsem ráda, že tu nejsem sama. Mám dobrý pocit, i když někdo dupe jen po schodech*“.

Soužití má jistě své kladné i záporné stránky. Příjemná je pomoc s dětmi, pro manželský vztah je však takový způsob života často prubířským kamenem. „*Jsem moc ráda, že se mají děti rádi mezi sebou a vidí to jejich děti to je asi nejdůležitější*“. Jak jsem již uvedla, děti se učí od svých rodičů, kteří se zase učili od svých. Tak to funguje po celé generace.

8.6 Závěr dílčího cíle tři.

V současné uspěchané době se vytrácí chuť něco se učit, něčemu se **přizpůsobovat**. A právě ve společném soužití se projevuje neustálá potřeba se přizpůsobovat, pomáhat si a vzájemně se také tolerovat. **Výchova dětí** je nejdůležitější pro budoucnost, co do našich dětí vložíme, to se nám jednou vrátí a nejvíce to pocítíme právě ve stáří. To, jak se dnes my chováme ke svým rodičům, naše děti vnímají a z toho budou čerpat později, podle toho se budou chovat k nám. Solidarita v rodině nemusí být jen péče a starost o druhé, jde o **pochopení** potřeb, o pochopení radostí i starostí jiného člena rodiny. To, že dcera pečuje o postiženého bratra, později bude i o rodiče, bylo její rozhodnutí. vzdala se svého osobního života, ale pokud jí dělá radost pomoc blízkým, považuje to za náplň a snad až za poslání

svého života, je to v pořádku. „*Chtěla jsem se postarat, rozhodla jsem se tak, mám ho ráda, ale někdy je to těžké, to nezapírá. Byla jsem vychovaná druhým pomáhat, jsem spíše samotářka*“. Někdy stačí druhému jen **naslouchat**, to, že babička nevyžaduje žádnou pomoc, ještě neznamena, že jí nemusíme věnovat čas.

Komunikace mezi členy rodiny je nedílnou součástí společného soužití. Bez ní by se pospolu vlastně žít nedalo. Ve vícegeneračním soužití jsou denně třeba řešit situace okolo chodu domácnosti, údržby bytu či domu, případně zahrady atd. To bez vzájemné domluvy zkrátka nejde. A je přirozené, že časem většina **povinností** přechází z rodičů na děti, které pomoc a podporu rodičů již využili a nyní je třeba, jim vše „oplatit“. Všeobecně může pomoci komunikace, úcta, naslouchání. Myslím, že všichni ve skrytu duše doufáme, že své stáří strávíme ve společnosti svých nejbližších.

ZÁVĚR

Při sepisování své závěrečné diplomové práce jsem si uvědomila, jak podstatná je i v dnešní moderní uspěchané době funkce rodiny a jakým způsobem je ze strany státu a společnosti podporována její stabilita a důležitost. Svědčí o tom i množství odborných knih, statí a článků zabývajících se problematikou rodiny a jejího fungování a jejího fungování nejenom v naší zemi, ale i po celém světě. Prostudovala jsem řadu materiálů a zjistila, že odborníci, bez ohledu na to, z které části naší zeměkoule pocházejí., mají shodný názor na rodinu. **Rodina** je odpradáвна základním uskupením lidí a pro vzájemné vnitřní vazby **je důležitou součástí jejich životů**. Rodina **je nenahraditelná** a je podstatou pro jednotlivce a potažmo pro fungování celé společnosti.

Hlavním cílem mé práce bylo zjistit, jakým způsobem funguje mezigenerační solidarita ve vícegeneračních rodinách žijících společně a zda v budoucnosti plánují využití sociální pomoci. Zaměřila jsem se na toto téma proto, že sama v obdobném typu rodiny žiji, mám tedy osobní zkušenosti s touto problematikou a zajímalo mě, jakým způsobem na zmíněný druh rodinného soužití nahlízejí jiní lidé, kteří jsou také jeho účastníky.

V teoretické části jsem se zabývala nejdůležitějšími pojmy týkajícími se rodiny, solidarity, pomoci. Z této části pak vyplynuly dílčí cíle, které mi pomohly získat odpověď na hlavní cíl.

Po zpracování odpovědí na dotazy jsem došla k závěru, že i přes neustálé změny a přes nezadržitelný vývoj, kterým rodina prochází, **přirozená solidarita stále funguje**. Alespoň v rodinách, které byly součástí mého výzkumu, tomu tak bylo.

Vzájemná pomoc generací se projevuje u každé z nich a senioři jsou prozatím soběstační a zvládají vše vlastními silami, výjimkou byla rodina, kde se dcera stará již teď o postiženého bratra.

Do budoucna **o sociální pomoci**, ale **uvažují všichni**. Pro některé však představa, že do jejich domácnosti bude docházet cizí pečovatelka (sociální pracovnice), není příjemná, ale věří, že si zvyknou a zvládnou tuto skutečnost přijmout. Uvědomují si, že zajištění stoprocentní péče rodinnými příslušníky nebude možné. Nikdo z dotazovaných neprohlásil, že by se o své rodiče nepostaral, každý chce udělat maximum, které bude schopen jak finančně tak fyzicky zvládnout.

Všichni informanti měli velmi podobné názory na to, co ovlivňuje vztahy mezi generacemi. Dle oslovených má na soužití a vzájemnou pomoc jednoznačně největší vliv stres, strach ze ztráty zaměstnání, nedostatek finančních prostředků a rozvoj nových informačních technologií. **Nejdůležitějším aspektem ve společném vícegeneračním soužití** je umění přizpůsobovat se, být tolerantní, naslouchat ostatním a **komunikovat mezi sebou**. Dotázaní měli stejný názor jako Matějček, dle něho děti i rodiče se vzájemně podporují a udržují tím stabilitu vztahů, soužitím se všichni učí pro svůj život. (Matějček, 1998)

Navrhovala bych proto **věnovat více pozornosti právě problematice nedostatku finančních prostředků v rodinách pečujících o své nemocné či nemohoucí členy**. Například denní dojíždění pracovníků domácí zdravotní péče k některým z nich určitě není ekonomické tam, kde by takovou péči zvládl bez problémů někdo z rodiny. Pokud ale všichni z rodiny, kteří by takovouto péči svým blízkým mohli zajistit sami, jsou v zaměstnání a nemohou se uvolnit z obavy, aby o práci nepřišli, není jiného východiska. Myslím si, že by stát měl provést taková opatření, aby rodinní příslušníci měli možnost postarat se o své rodiče, prarodiče bez jakýchkoli obav.

Stát zná pojem „ošetřování dítěte“, bylo by tedy adekvátní zavést i „ošetřování seniora“ v případě nemoci či jiné potřeby. Každý z nás, až bude starší a odkázaný na pomoc dětí či svých bližních, by také ocenil, kdyby se o něj místo „cizích“ lidí v „cizím prostředí“ nemocnic či ústavů postarali jeho blízcí v prostředí jemu příjemném, tedy doma.

Doporučovala bych v budoucnu věnovat čas průzkumu, zda je pro stát a společnost přínosnější a ekonomičtější, když se o staré a nemohoucí stará sám, v zařízeních, jako jsou ústavy, léčebny, nemocnice. **Nebylo by výhodnější, aby tuto péči o ně převzala rodina v případech, kdy je to s ohledem na zdravotní stav možné**. Samozřejmě by, ale měl tento rodinný příslušník pečující o svého blízkého, nárok na adekvátní náhradu mzdy a nemusel si tak dělat starosti o svou finanční situaci. Pokud by nutnost takovéto péče pominula, měl by mít též právní nárok vrátit se zpět do svého zaměstnání, které byl nucen na čas opustit.

Tato diplomová práce by mohla být přínosem pro obor sociální práce a sociální pracovníky, občanské poradny pracující s rodinou. Práce může být využita i pro plánování dostupnosti služeb a péče v rodině.

Seznam použité literatury

- ARNOLDOVÁ, Anna. *Vybrané kapitoly ze sociálního zabezpečení 2. díl*. Praha : Karolinum, 2011. 602 s. 3.dopl.vydání. ISBN: 978-80-246-1852-4.
- BUMBA, JAN. *Rozhlas*. [Online] 19. 10 2012. [Citace: 31. 01 2015.] Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/zpravy/politika/_zprava/v-cesku-se-rozrusta-sendvicova-generace-stara-se-o-deti-i-stare-rodice--1125885.
- CIBULEC, Jindřich. *Soužití tří generací*. 1.vyd.Praha : Práce, 1980. 200 s. ISBN 24-062-80.
- DE SINGLY, F. *Sociologie současné rodiny*. [překl.] S.,Šašková,L. Štěch. Praha : Portál, 1999. 128. s ISBN 80-7178-249-1.
- DUDOVÁ, R. 2007. Rodina a rodiny - formy soukromého života v České republice. *Sociologický ústav*. [Online] 2007. [Citace: 02. 02 2015.] Dostupné z: <http://www.soc.cas.cz/publikace/rodina-rodiny-formy-soukromeho-zivota-v-ceske-republice>.
- DUNOVSKÝ, Jiří. *Dítě a poruchy rodiny*. Praha : Avicenum, 1986. 140 s. 1.vydání. ISBN 978-80-00-01550-7.
- DURKHEIM, Emille, *Společenská dělba práce*. Brno : Centrum pro studium demokracie, 2004. 378. s. 1.vyd. ISBN 80-7325-041-1.
- HENDL, Jan, *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál, 2008. 2., aktualiz. vyd., 407 s. ISBN 978-80-7367-485-4.
- JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. 2.vyd. Praha: Portál, s.r.o., 2007. 288. s. ISBN 978-80-7367-269-0.
- JANEBOVÁ, Radka. *Sociální práce a sociální služby*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007. 1.vydání. ISBN 978-80-7041-105-6.
- JELÍNKOVÁ, P. Pomoc v domácnosti. [Online] 10. 06 2014. [Citace: 08. 02 2015.] Dostupné z: <http://pomocvdomacnosti.cz/socialne-aktivizacni-sluzby>.
- KELLER, Jan, *Soumrak sociálního státu*. 1.vyd. Praha: Slon, 2005. 160 s. ISBN 80-86429-41-5.
- KLIMEŠ, L. , *Slovník cizích slov*. Vyd.2. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1983. 816 s. 14-545-83.
- KRAUS, B. , *Základy sociální pedagogiky*. 1.vyd. Praha: Portál, 2008. 216 s. ISBN 978-80-7367-383-3.
- KRAUS, B.,Poláčková. , *Člověk, prostředí, výchova*. 1.vyd. Brno: Paida, 2001. 199 s. ISBN 80-7315-004-2.

KREBS, Vojtěch a kol. , *Sociální politika*. 1.vyd. Praha: Codex Bohemia, 1997. 327 s. ISBN 80-85963-33-7. .

KREBS, Vojtěch, *Sociální politika*. Praha: ASPI, 2005. 502 s. 3.přep.vyd. ISBN 80-735-7050-5.

KREBS, V. , *Solidarita a ekvivalence v sociálních systémech*. [Online] [Citace: 06. 12. 2014] Dostupné z: <http://kdem.vse.cz/resources/relik10/PDFucastnici/Krebs.pdf>.

MARTÍNEK, Cyril. *Cesta k solidaritě. Nástin sociálního učení církve*. . Svitavy: Trinitas, 1998. 335 s. ISBN 80-86036-07-3.

MATĚJČEK, Z.,LANGMEIER,J. , *Výpravy za člověkem*. 1.vyd. Praha: Odeon, 1981. 218 s. ISBN 80-7178-853-8.

MATĚJČEK, Zdeněk, *O rodiněvlastní, nevlastní a náhradní*. 1.vyd. Praha: Portál, 1994. 98 s. ISBN 80-85282-83-6.

MATOUŠEK, O., *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 1.vyd. Praha: SLON, 1993. . 127 s. ISBN 80-921424-7-8.

MATOUŠEK, O., *Slovník sociální práce*. 1.vyd. Praha: Portal, 2003. 212 s. ISBN 80-7178-549-0.

MÍČKA, R. , Subsidiarita jako postatný konstitutivní princip sociální politiky a občanské společnosti. *Sociální práce*. 2013, č. 04 , s. 35-42. ISSN 1213-6204.

MÍČKA, ROMAN, Je možné zachránit princip subsidiarity? *Studia theologica*. 2012, roč.14, č.2, s. 99-117. ISSN 1212-8570.

MAREŠ, Petr, POTOČNÝ, Tomáš, *Modernizace a česká rodina*. 1.vyd. Brno: Barrister a Principal, 2003. 348 s. ISBN 80-86598-61-6.

KLEVETOVÁ ,D., DLABALOVÁ, I., *Motivační prvky při práci se seniory*. 1.vyd. Praha: Grada Publishing, 2008. 208 s. ISBN 978-80-247-2169-9.

MIKUŠOVÁ, J.. *Zásada subsidiarity a proporcionality v soutěžním právu Evropské unie*. Diplomová práce. [Online] Brno.2012.s.54 vedoucí práce: JUDr. David Sehnálek, Ph.D., KMEP PrF MU, Katedra mezinárodního a evropského práva [Citace: 06. 12. 2014] Dostupné z: http://is.muni.cz/th/51704/pravf_m/diplomova_prace.pdf.

MOŽNÝ, IVO, *Moderní rodina*. 1.vyd. Brno : Blok, 1990. 184 s. ISBN 80-7029-018-8.

MOŽNÝ, IVO, *Rodina a společnost*. 2.vyd. Praha : SLON, 2006. 312 s. ISBN 80-86429-58-X.

- MPSV. *Rodinná politika*. [Online] [Citace: 3. 02. 2015] Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/6778/Rodinna_politika.pdf.
- MPSV. 2004. *Národní zpráva o rodině*. [Online] 2004. [Citace: 26. 11 2014.] Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/900/zprava_zkr.pdf.
- MPSV. *Sociální práce sociální služby*. [Online] 2014 [Citace: 15. 12 2014.] Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/es/18661#sszp>
- MPSV. Zákon č. 108 ze dne 14. března 2006, o sociálních službách. [online]. 2006, částka 37, [cit. 14. 3. 2015]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/13640/108_2006_2015.pdf
- RIEGER, Z., VYHNÁLKOVÁ, H., *Ostrov rodiny*. Hradec Králové: Konfrontace, 2001. 254 s. ISBN 80-86088-06-5.
- SAUZÉDE, J.P., SAUZÉDE, L.A., *Spokojené soužití v nové rodině*. 1.vyd. [překl.] Kateřina Vranová. Praha: Portál s.r.o., 2007. 160 s. ISBN 978-80-7367-295-9.
- SIROVÁTKA, Tomáš, HORA, Ondřej, *Rodina, děti a zaměstnání v české společnosti*. 1.vyd. Brno: Fakulta sociálních studií MU, 2008. 330 s. ISBN 978-80-7326-140-5.
- SKIDMORE A. REX, Milton G., *Introduction to social work*. 7.vyd. Boston : Allyn & Bacon, 1997. 334 s. ISBN 02-052-6647-9.
- SULLEROTOVÁ, Evelyne, *Krize rodiny*. 1. české vyd. [překl.] Helena Beguivinová. Praha: Karolinum, 1998. 61 s. ISBN 80-7184-647-3.
- SÝKOROVÁ, DANA, *Od solidarity jako základu intergeneračních*. [Online] 08. 2006. [Citace: 23. 08. 2014.] Dostupné z: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/b0106b8fbf58e0b3c5341133428cfca2903c606c_218_05sykorova13.pdf.
- ŠVAŘÍČEK, Roman, ŠEĐOVÁ, Klára a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách: Pravidla hry*. 1.vyd. Praha: Portál, 2007. 384 s. ISBN 978-80-7367-313-0.
- TOMEŠ, Igor, *Obory sociální politiky*. 1.vyd. Praha: Portál, 2011. 368 s. ISBN 978-80-7367-868-5.
- TOMEŠ, I., *Sociální politika a mezinárodní zkušenost*. 1.vyd. Praha: Socioklub, 2001. 262 s. ISBN 80-86484-00-9.
- TRÉLAÛN, Béatrice, *Překonávání konfliktů v rodině*. 1.vyd. [překl.] Abigail Kozlíková. Praha: Portál s.r.o., 2005. 144 s. ISBN 80-7178-935-6.
- VEČEŘA, Miloš, *Sociální stát - východiska a přístupy*. 2.vyd. Praha: SLON, 2001. 112 s. ISBN 80-85850-16-8.

Seznam příloh

Příloha č. 1 Rozhovor ze dne 25. 9. 2014 žena 45 let společný dům.....	71
---	----

Seznam tabulek

Tab. 1 Operacionalizace dílčích výzkumných otázek.....	51
---	----

Tab. 2 Seznam informantů.....	52
--------------------------------------	----

Příloha č. 1 **Rozhovor ze dne 25. 9. 2014 žena 45 let společný dům**

1. Jaký je důvod vašeho společného soužití?

„Důvod je finanční, zároveň pečovatelský. Starší generace vypomáhá finančně, mladší generace se stará o "údržbu".

2. Jakým způsobem si mezi sebou v rodině pomáháte?

„Hodně, hlavně když byly děti malé, rodiče je hlídali, vodili do školky a ze školky. Také když byly nemocné, nemusela jsem být z práce doma. To bylo dobré. My rodičům pomáháme se vším, zajišťujeme topení, vozíme je k doktorovi a tak různě.“

3. Jak řešíte případné neshody?

„To víte, že se nám všechno nelíbí a jim také ne, někdy se chytáme, a chvíli třeba i nemluvíme, no ale žijeme pod jednou střechou, tak to zas přejde“.

4. Došlo někdy k takovému konfliktu, že jste zvažovali změnu bydlení?

„To víte, že mě to napadlo, když se hádám....., ale to je jen chvilka a hned mě to zas přejde, zcela racionálně - kam bychom šli. Ne skutečně jsem o tom nikdy hlouběji nepřemýšlela. Neshody přejdou“.

5. Jaká je Vaše představa o vzájemné pomoci generací ve Vaší rodině ve stáří, příp. v nemoci?

„Občas trochu finančně, hlavně svou přítomností, úctou, zájmem a pomoc fyzickou - obecně velmi záleží na nastavení v dané rodině.“

6. Připouštíte možnost využití pomoci sociálních služeb nebo státních zařízení nebo jste schopni se o sebe v rodině postarat sami?

„Ano, připouštím si to v případě, že bych se z časových důvodů nebo důvodu vzdálenosti nemohla starat o příbuzné. Do jaké míry - záleží na situaci - od vození obědů, po denní pečovatelku či stacionář.“

7. Umíte si představit, že do vašeho soukromí zasáhne svou pomocí sociální pracovník, pečovatelka?

„Umím si to představit u své babičky, muže to přinést "rozptýlení", jistotu, ale samozřejmě také zásah do soukromí. Vztahy jsou individuální. Dovedu si to zatím představit jako pomoc pro druhou osobu (rodiče, prarodiče).“

8. Myslíte si, že se změnila a mění vzájemné vztahy mezi generacemi v rodině (vzájemná solidarita)?

„Ano je to daný dnešní zkaženou dobou, jen si užívat, touha po penězích, ale vážit si rodičů a chovat se k nim slušně už není in.“

9. V čem vidíte příčinu změny solidarity v rodině?

„Moderní doba, nové informační technologie, neúcta, touha po finančních zdrojích. Možná také ta „americká výchova“, která způsobuje změnu morálních hodnot u dětí.“

10. Co by mohlo přispět k upevnění solidarity ve vícegenerační rodině?

„Jeden pevný bod, který budou všichni respektovat - babička - jako centrum soužití rodičů, sourozenců a jejich rodin, bratranců a jejich rodin nebo jiný člen rodiny, kterému všichni důvěřují, který úmyslně nevyvolává spory a je vstřícný a naslouchá všem. Vzájemná komunikace, úcta, naslouchání.“

11. Je pro Vás vícegenerační soužití obohacující nebo Vás spíše omezuje?

„Soužití s prarodiči je velkým přínosem pro vnoučata. Velmi náročné na manželské vztahy.“